



Tampere. Puisto.



HÄMEENPUISTON PUISTOHISTORIALLINEN SELVITYS



HÄMEENPUISTON PUISTOHISTORIAALLINEN SELVITYS

Sisällys		
Johdanto	5	
ESPLANADIEN JA PUISTOKATUJEN YLEISTÄ HISTORIAA	6	
Esplanadien esikuvia	6	
Esplanadit Suomessa	7	
HÄMEENPUISTON RAKENTUMISEN VAIHEET	8	
Hämeenpuiston synty	8	
Puiston rakentaminen ja istutus	10	
Puiston uusimistyöt ja liikenteen kasvu	15	
Hämeenpuiston rakennukset ja rakennelmat	19	
Puistokalusteet ja varusteet	21	
Puiston veistokset	26	
HÄMEENPUISTON NYKYTILANNE	30	
Puiston asemakaavatilanne	30	
Puusto ja muu kasvillisuus	30	
Liikkuminen, oleskelu ja tapahtumat	33	
		HÄMEENPUISTON TULEVAISUUTEEN VAIKUTTAVAT HANKKEET
		Tampereen keskustan kehittämisohjelma
		Tampereen keskustan liikenneverkkosuunnitelma
		Kunkun parkki
		Kaupunkiraitiotie
		Eteläpuiston kehittäminen
		Tapahtumat ja valoviikot
		HÄMEENPUISTON ARVOT JA KEHITTÄMISSUOSITUKSET
		Kulttuurihistorialliset arvot
		Kaupunkikuvalliset arvot ja ominaispiirteet
		Virkistys- ja oleskeluarvot
		LÄHTEET

BESKRIFNING.

- Första Quartet.
- Andra L^o
- Tredje L^o
- Fjerde L^o
- Nystaden.



- a. Skykan.
- b. Skolhus Tomt.
- c. Rådhus Tomt.
- d. Magasiner.



UTGIFVEN
1841 af

W. Nyblom.



Oikealla: Näkymä Hämeenkadun ja Hämeenpuiston risteyksestä Aleksanterin kirkon suuntaan. William Lomax / VKA

Vier. sivu: Tampereen kartta 1841 C.W. Gylgén. Tampereen kaupunginarkisto.



Johdanto

Tämän selvitystyön tarkoituksena on tuottaa Hämeenpuiston puistohistoriallista tietoa Tampereen keskustan kehittämissuunnittelun tarpeisiin. Selvityksessä tarkastellaan puiston maisemallisia ja kaupunkikuvallisia ominaispiirteitä ja tekijöitä, joista puistoakselin historiallinen ja puutarhataiteellinen arvo muodostuu. Lopuksi selvityksessä valotetaan näkökulmia puiston kehittämiseen.

Hämeenpuisto on laajasti tunnettu puisto, jolla on ollut keskeinen sija kaupungin rakennetun ympäristön identiteetin muodostajana. Vuoteen 1936 asti puistokadun nimi oli Esplanadi, joka viittaa 1800-luvun asemakaavoituksen malleihin, ihanteisiin ja rakennussääteelyyn. Puistokadun historiaa on kuvattu aikaisemminkin. Tämä selvitys nojautuu pääosin kahteen selvitykseen: Seija Hirvikallion vuonna

2012 ilmestyneeseen kirjaan *Hämeenpuisto, Tampereen Esplanadi*, sekä Tampereen puistoyksikön vuonna 1994 laatiman yleissuunnitelman pohjaksi tehtyyn selvitykseen Hämeenpuiston puistorakentamisen historiasta. Ensin mainitussa käsitellään tarkemmin rakennuskantaa.

Puistosta ei ole löytynyt eikä ilmeisesti edes säilynyt alkuperäisiä istutussuunnitelmia. Varhaisia kunnalliskertomuksia tai kaunistuskomitean pöytäkirjoja ei ole tässä työssä voitu hyödyntää, koska kaupunginarkisto on ollut työn aikana suljettu. Puiston luonteesta ja ilmeestä saa sen sijaan melko hyvän käsityksen vanhojen valokuvien perusteella. Niitä onkin säilynyt kuitettävän paljon.

Konsulttityön tilaajana on Tampereen kaupungin kaupunkiympäristön kehittäminen. Tilaajan edustajia ovat kaupunginpuutarhuri Timo Koski sekä johtava erikoissuunnittelija Ranja Hautamäki, joka on toiminut ohjausryhmän yhteyshenkilönä. Ohjausryhmään ovat lisäksi kuuluneet projektiarkkitehti Kay Bierganns, projektiarkkitehti Elna Karppinen ja rakennuttajainsinööri Raija Tevaniemi. Selvitystyö on tehty Maisemasuunnittelu Hemgårdin toimistossa. Työstä on vastannut maisema-arkkitehti Gretel Hemgård ja siihen ovat osallistuneet maisema-arkkitehti Vilja Larjosto ja maisema-arkkitehti yot: Lotta Jalava, Lilja Palmgren ja Elsi Lehto.

ESPLANADIEN JA PUISTOKATUJEN YLEISTÄ HISTORIAA

Esplanadien esikuvia

Sana ”*esplanade*” tarkoitti ranskaksi alun perin avointa tasoitettua kenttää kaupunkilinnonituksen sitadellien sisäpuolella paraateja ja ampumaharjoituksia varten. Kun kaupunkilinnostusten aika oli ohi, ne avautuivat kaupunkilaisille ja kaupungit ryhtyivät kohentamaan näitä puuistutuksilla julkiseksi oleskelu- ja kävelypaikoiksi. Käyttötarkoitus oli uusi, mutta nimi säilyi perinteenä linnostusten ajoilta. Latvian Riikan Esplanadi on esimerkki suurehkosta kaupunkipuistosta entisen sotilaallisen harjoituskentän paikalla, samoin kuin mittasuhteiltaan laaja Esplanade des Invalides Pariisissa. Näistä ei kumpikaan ole Suomessa vakiintuneen esplanadi-käsitteen kaltaisia puistokatuja, vaan sananmukaisesti entisiä sotilaallisia harjoituskenttiä.

Suppeammin ja lähinnä anglosaksissa maissa sekä Pohjoismaissa käytetyn määritelmän mukaan esplanadi on kahden kadun välissä oleva vähintään kahden puurivin muodostama ja usein suora puistokseli, toisin kuin bulevardit tai kuja (*allé*), jotka tarkoittavat puurivin reunustamaa katua tai tietä.¹

Puiden istuttaminen suoriksi arkkitehtonisiksi aiheiksi periytyi Italian renessanssiajan puutarhataiteesta. Agraarimaiseman erilaiset käytännön sanelemat puurivit ovat vanhempaa perua, mutta niitä ei lasketa mukaan, koska eivät ilmaise ensisijaisesti taiteellista pyrkimystä. Suorien puurivien aihe saavutti barokkityylin kautta suurimman suosionsa ja näyttävimmät ilmaisunsa Ranskan barokkikaudella. Pariisin linnostusbastionien menetettyä merkityksensä jo 1600-luvulla, Ludwig XIV määräsi ne tasoitettaviksi ja muutettaviksi kaupunkilaisten promenadeiksi. ”*Mitä leveämpi esplanadi on, sitä bienostuneempi siitä saadaan*” toteaa Henrik IV:n ja Ludwig XIII ja XIV pääpuutarhuri Claude Mollet.² Vuonna 1670 juhlistettiin ensimmäisen osuuden valmistumista kuninkaan läsnäololla. Ludwig XIV aikaiset Pariisin viheralueet vaikuttivat sittemmin laajasti kaupunkisuunnittelun kehitykseen. Vastaavaa tehtiin monissa Euroopan kaupungeissa Pariisin innoittamana. Wienissä linnostusjärjestelmä voitiin purkaa vasta 100 vuotta myöhemmin, jolloin syntyi yli 5 km pitkä Wiener Ring.

1 Dunér 2001.

2 Mollet 1614, Théâtre des plans et jardinages Meyer 1978 mukaan.



Berliini, Unter den Linden noin 1900. Library of Congress / Wikimedia

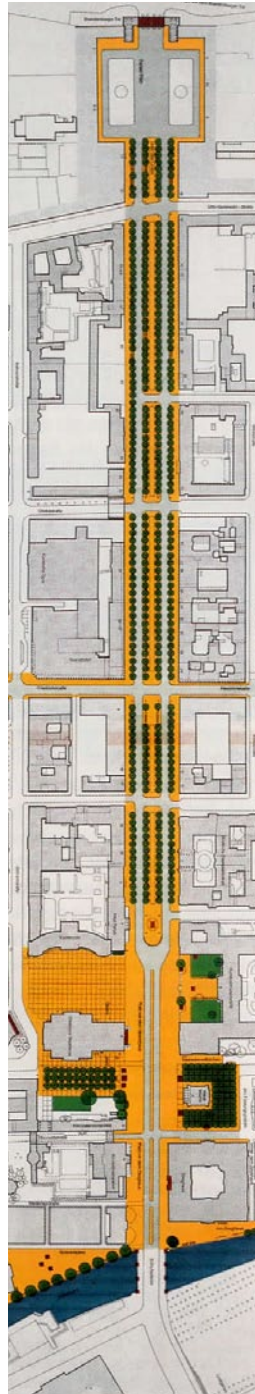
Berliinin tunnetuin puistokatu Unter den Linden sen sijaan sai alkunsa, kun Brandenburgin vaaliruhtinas Fredrik Wilhelm vuonna 1647 määräsi ratsastustien linnasta Tiergartenin metsästysmaisemiin istutettavaksi kuuden lehmusrivin puistokujaksi. Esikuvat Fredrik Wilhelm oli nähnyt Hollannissa. 1600-luvulla Unter den Linden oli vielä kaupungin rajan ulkopuolella. Paratiikatu siitä muodostui Brandenburgin portin valmistuttua 1790-luvulla ja viimeistään Schinkelin monumenttirakennuksen valmistuttua 1820-luvulla. On mielenkiintoista, että Unter den Linden -katutilan leveys on sama kuin Tampereen Hämeenpuiston.

1700-luvun valistusajana kaupunkisuunnittelussa ”*puistojen ja puistokatu-
katujen perusteluna ei enää käytetty pelkkää monumentaalista vaikutelmaa,
vaan myös kaupunkien siisteyttä, yleistä hygieniaa ja paloturvallisuutta. (...)*

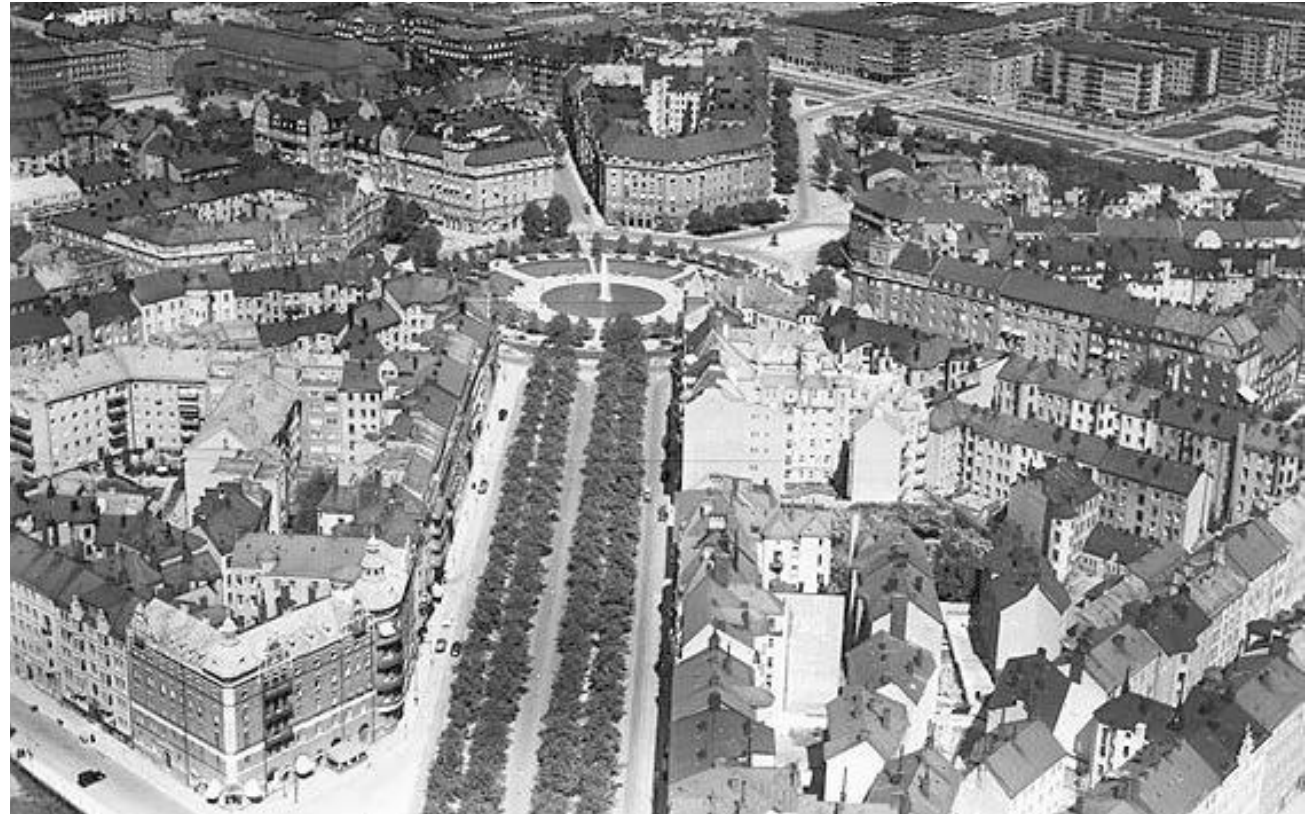
*Leveät kadut ja aukiot sekä varsinkin viheralueet toimivat tehokkaina palon
pysäyttäjinä ja rajoittajina*”³. Puistokaduista ja pitkistä avenue-kaduista
oli tullut asemakaavan perusrunko.

Napoleon III:n ja Georges-Eugene Haussmannin Pariisin mittavien
uudistustöiden tuomat monumentaaliset katuakselit ja pitkät puisto-
kadut muodostuivat tärkeiksi esikuviksi kaupunkisuunnittelulle
laajemminkin. Tukholman kivikaupungin pitkässä Östermalmin
kaupunginosaa halkovassa puistokselissa Karlavägen, joka perus-
tuu Albert Lindhagenin kaavaan 1866, näkyy selvästi Haussmannin
vaikutteet.

3 Sinisalo 1997, s. 195



Unter den Linden Berliinissä. Nykyinen puistokatuosuuden pituus on n. 1 km. Kuvan yläreunassa on Brandenburger Tor. Suunnitelmakartta (kunnostussuunnitelma) on 1990-luvulta. Puistovyöhykkeessä keskellä on kaksi puuriviä. Uloimmat rivit ovat leveään jalkakäytävän reunassa. Landesdenkmalamt Berlin 1999, Gartenkunst Berlin



Karlaplan ja Karlavägen jonka pituus aukiolta länteen on 1,1 km. Kokonaispituus on 1,8 km. Ilmakuva: Ahrensbergsflyg 1936, Stockholms läns museum

Esplanadit Suomessa

Puistokadut ja esplanadit säännöllisin välein istutettuine puineen edustavat tärkeitä vaiheita suomalaisen kaupunkirakentamisen historiassa. Varhaisin esimerkki on Vaasan Hovioikeuden puistikko C. F. Adlercrantzin asemakaavassa vuodelta 1777. Kerrotaan itse Kustaa III:n ohjeistaneen kaavoittajaa tehtävässään, mikä ei ole yllättävää, sillä kuningas tunnettiin suurena puutarhataiteen ystävänä ja osajana. Heinolan Perspektiivi on vuodelta 1785. Suomalaisen parhaiten tuntema on Helsingin Esplanadin puisto, joka perustuu Johan Albert Ehrenströmin vuonna 1817 valmistuneeseen asemakaavaan, jonka toteutusta Carl Ludwig Engel jatkoi 1830-luvulla.

Suomalaisten kaupunkien esplanadit syntyivät 1800-luvun asema-kaavoituksessa, kaupunkien laajentuessa tai jälleenrakentamisen yhteydessä tulipalojen jälkeen. Puistokatujen puukortteleita jäsentävä funktio tulipalojen leviämisen esteinä oli ymmärretty viimeistään puukaupunkeja kohdanneiden tuhoisien tulipalojen jälkeen. Turun palo oli vuonna 1827, Hämeenlinnan palo vuonna 1831, Loviisan palo vuonna 1855, Porin kaksi tulipaloa tapahtuivat 1801 ja 1852 ja Tampereen keskusta paloi vuonna 1865. Tulipalojen riski oli siis suuri ja todellinen. Vuonna 1856 astui voimaan ”Kaupunkien yleinen rakennusjärjestys”, jossa määrättiin puukaupunkien keskustat jaettaviksi paloturvallisiin osiin 35 metriä leveillä puistokaduilla, joiden varsille tuli istuttaa lehtipuurivistöjä.

HÄMEENPUISTON RAKENTUMISEN VAIHEET

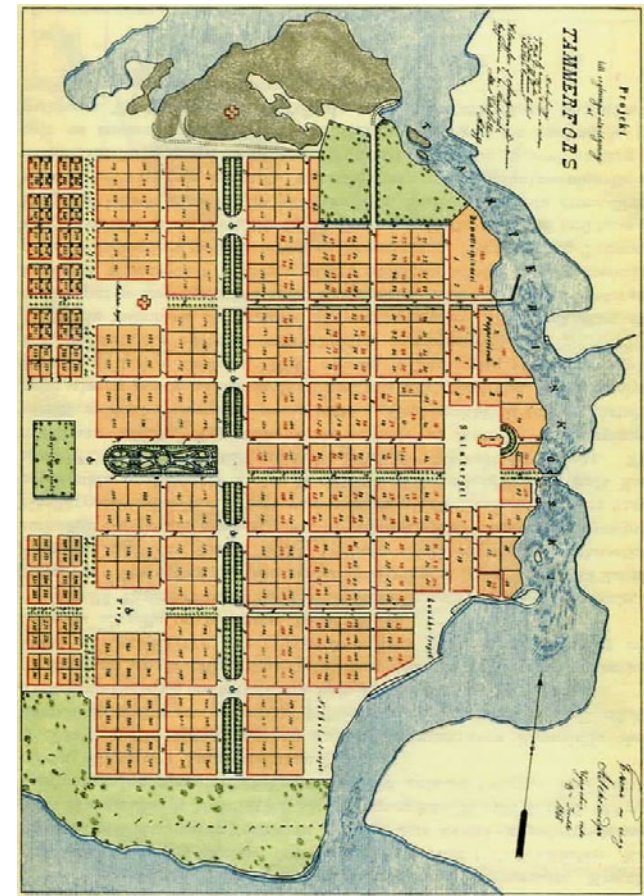
Hämeenpuiston synty

Hämeenpuiston syntyhistoria liittyy Tampereen 1800-luvun alkuvuosikymmeniin, jolloin kaupunki vielä oli pieni mutta teollistuva ja siten kasvua enteilevä puukaupunki Tammerkosken länsipuolella. Itäranta ei vielä ollut kaupungin aluetta. Ensimmäisessä asemakaavassa, laatijana J. G. Wallenius 1825–1829, Hämeenpuisto oli vielä tavallinen katu nimeltään Pohjoismalmin pitkäkatu (Norrmalms långgatan). Walleniuksen tiiviin korttelirakenteen kaava ei saanut hyväksyntää senaatissa, olihan Turun palo 1827 tuoreessa muistissa. Intendenttikonttorin päällikkö Carl Ludwig Engel laati uuden kaavan kaupungin laajentamiseksi länteen. Vanhan ja uuden liitoskohtaan Engel esitti suoran esplanadin ja puita kahteen riviin. Puistoakselin leveys kahden kadun välissä on kaavassa 36 metriä. Senaatti hyväksyi asemakaavan 19.10.1830. Engelin perustelu ruutu-kaavalle ja pitkälle puistoakselille oli mm. ”Tällä täydelliseen sopusuhtaiseen jakoon perustuvalla suunnitelmalla ei ainoastaan saada täydellistä suojaa ja estettä sattuvia tulipalo-onnettomuuksia vastaan, vaan myös kauneutta ja miellyttävää ulkonäköä. Kahden puurivin avulla siitä saadaan paikka kävelylle, 'plats för promenader’”.⁴ Edustavuutta ja kaupunkilaisten virkistytymistä palvelevat tavoitteet korostuivat muidenkin kaupunkien kaavaperusteluissa, olihan tavoitteena myös uudistaa ja kaunistaa Suomen suuriruhtinaskunnan kaupunkia.



Carl Ludvig Engelin asemakaava 1830. Tampereen kaupunginarkisto

Hämeenpuiston osalta länsipuolen tonttien myyntiä ja puistoakselin toteutusta vaikeuttivat kaavoitettujen tonttien paikalla olleiden plantaasien lunastuksiin liittyvät kiistat. Tonttien julkinen huutokauppa alkoi vuonna 1860 ja vuosikymmenen loppuun oli jo myyty 29 tonttia, mutta uusia taloja oli rakennettu vain neljä. Kysyntä oli alussa vähäistä osaksi myös kaupungin väestönkasvun hidastumisesta johtuen.⁵ Keskustassa vuonna 1865 sattunut tuhoisa tulipalo antoi vauhtia plantaasikiistojen ratkaisemiselle ja maistraatti asetti komitean laatimaan uutta kaavaa. Komitea päätyi ehdottamaan kaikkien katujen vähimmäisleveydeksi 22 kyynärää. Senaatti vahvisti 4.8.1868 Rakennushallituksen yliarkkitehti Carl Albert Edelfeltin laatiman



Carl Albert Edelfeltin asemakaava vuodelta 1868. Tampereen kaupunginarkisto

asemakaavan, jossa Esplanadin leveydeksi määriteltiin 100 kyynärää, eli noin 60 metriä (josta puistoakselin leveys oli 38 metriä). Istutettavan puistoakselin leveyttä siis kasvatettiin kahdella metrillä Engelin kaavaan verrattuna. Hämeenpuisto on esitetty neljän puurivin puistokaduksi, jonka edustavuutta korostivat neljä tärkeisiin risteyskohtiin symmetrisesti sovitettua kaivoa. Hämeenkatu ja Kauppakatu on kaavassa esitetty jatkuvaksi länteen, jossa niiden väliin sijoittui puistikko. Tämä puistikko on kaavassa leveämpi kuin Hämeenkadun ja Kauppakadun välinen kortteli itäpuolella. Edelfelt ei näytä tavoitelleen puiden reunustaman Hämeenkadun akselille jatkoa Hämeenpuiston länsipuolella. Vastaava epäjatkumo koskee myös Kauppakadun jatkoa.

4 Hämeenpuiston yleissuunnitelma 1994, s. 3

5 Hirvikallio, 2012 s. 15-16.

TAMPEREEN KAUPUNGIN ASEMAKARTTA

TEHTY VUONNA 1896.

PLANKARTA ÖFVER TAMMERFORS STAD

UPPGJORD ÅR 1896.

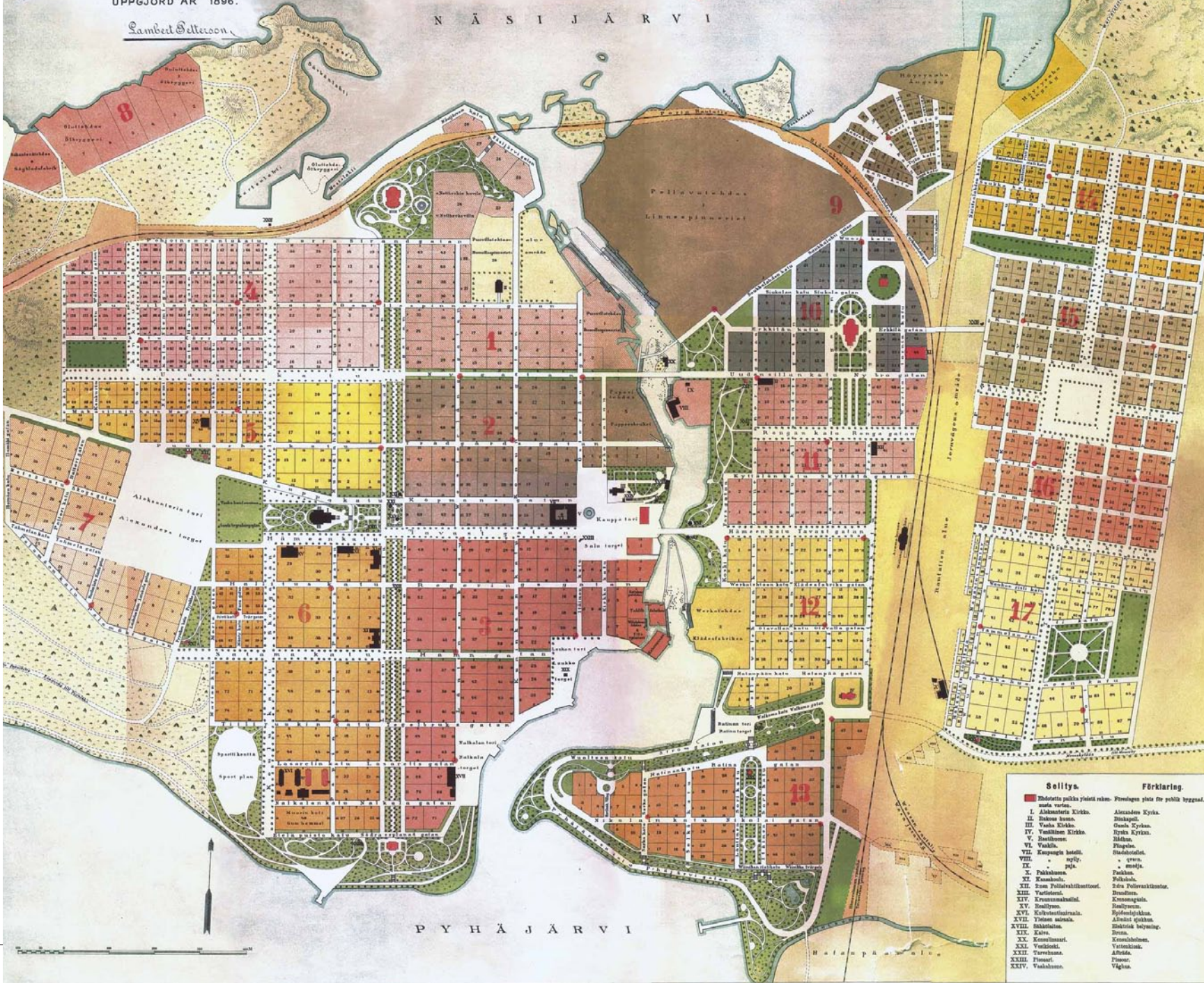
Lambert Pettersson

Paloppiirit:

1:nan piiri	1:nan ja 2:nan kaupungissa
2:nan "	3:nan "
3:nan "	4:lle, 5:den ja 6:nan "
4:lle "	6:den ja 7:mäs "
5:den "	8, 10 ja 11 "
6:den "	12 ja 13 "
7:mäs "	14, 15, 16 ja 17 "

Brand-distrikt:

1:sta distriktet	1:sta och 2:dra stadsdelar
2:dra "	3:dje "
3:dje "	4:de, 5:te och 6:de "
4:de "	6:te och 7:de "
5:te "	8:de, 10:de och 11:te "
6:te "	12 och 13:de "
7:de "	14, 15, 16 och 17:de "



Vahvistettu asemakartta vuodelta 1896, laatinut Lambert Pettersson / Tampereen kaupunginarkisto

Selitys.

■	Stadens pålysning för byggnadsplaner.	Förklaring.	
■	Stadens pålysning för byggnadsplaner.	■	Stadens pålysning för byggnadsplaner.
I.	Åbohemskyrka.	■	Åbohemskyrka.
II.	Stora kyrka.	■	Stora kyrka.
III.	Vaska kyrka.	■	Vaska kyrka.
IV.	Vasankyrka.	■	Vasankyrka.
V.	Stora kyrka.	■	Stora kyrka.
VI.	Vaska kyrka.	■	Vaska kyrka.
VII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
VIII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
IX.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
X.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XI.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XIII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XIV.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XV.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XVI.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XVII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XVIII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XIX.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XX.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XXI.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XXII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XXIII.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.
XXIV.	Konungens kyrka.	■	Konungens kyrka.



Yllä: Näkymä rakenteilla olevan Aleksanterin kirkon tornista Esplanadin (Hämeenpuiston) yli kaupungin keskustaan 1879. Kauppakadun (vasemmalla) ja Hämeenkadun välinen osuus oli vasta istutettu ja vielä vaatimaton. Kuvassa näkyy puiston kaksi lautapenkkiä ja puistoa rajaava puuaita hattukoristeisine tolppineen. Hämeenkadun kohdalla aita esti ajon (hevosrattaila yms) puiston poikki. Svante Lagergrén / VKA

Alla: Esplanadin pohjoispää 1900-luvun alussa, jolloin oikeanpuoleinen talorivi vielä ulottui puistokadun keskelle. VKA



Puiston rakentaminen ja istutus

Vuonna 1861 porvaristo valitsi ”kaunistusjohtokunnan”, jonka tehtävänä oli hoitaa kaupungin rakennukset, istutukset ja tarvittavat kaunistukset. Johtokunnan aloitteesta ensimmäiset puut istutettiin vuonna 1866 Esplanadin pohjoisosaan kahteen riviin.⁶ Kaupungin puistotoimi sai alkunsa 1874, kun Tampere palkkasi kaupunginpuutarhuriksi Karl Johan Gauffinin (1846–1906) hoitamaan kaupungin yleisiä istutuksia. Hänen ensimmäisiksi töikseen tuli silloisen Esplanadin istutustöiden johtaminen. Ensimmäiset osuudet olivat Hämeenkatu – Satamakatu ja Hämeenkatu – Puuvillatehtaankatu. Kaupungin täyttäessä 100 vuotta 1879 myös Hämeenpuiston, tuohon aikaan vielä nimeltään Esplanadin, tuli olla riittävän edustavassa kunnossa istutuksineen siellä järjestettävää juhlallisuuksia varten. Esplanadilla olleen kahvilan täyttivät porvaristo ja käsityöläistä.⁷ Tämä kahvila on voinut sijaita Hämeenkadun ja Hallituskadun välisellä osuudella.

Hämeenpuiston länsipuolen korttelien rakentaminen oli käynnistynyt heti C.A. Edelfeltin asemakaavan tultua hyväksytyksi vuonna

1868. 1870-luvulla Hämeenpuiston varrelle rakennettiin 22 puutaloa. Luoteisosassa olleille entisille plantaaseille kasvoi työläisten kaupunginosaa Amuri ja sen eteläpuolisesta Kaakinmaasta kehittyi ”koulujen kaupunginosaa”. Aleksanterin kansakoulu valmistui 1875 (B. Sjöström) ja laajennukset 1886 ja 1904. Reaalikoulu valmistui 1877 Satamakadun kulmassa. Sen paikalle valmistui 1902 Wivi Lönnin suunnittelema Tampereen tyttölyseo, nykyinen Hämeenpuiston koulu. Theodor Deckerin suunnittelema Aleksanterin kirkko valmistui vuonna 1881. Se sijoittui kaavassa olleeseen puistiksoon Hämeenkadun ja Kauppakadun välissä. (Edelfelt oli ehdottanut Näsinpuiston kalliota Hämeenpuiston päätteessä kirkon paikaksi.) Kirkkopuiston (nykyisen Pyynikin kirkkopuiston) suunnittelusta ja istuttamisesta vastasi kaupunginpuutarhuri Karl Johan Gauffin. Sen keskellä oleva suihkulähde rakennettiin vuonna 1900. Finlaysonin Pikkupalatsi valmistui 1897 (Thesleff). Klingendahlin verkatehdas valmistui Läntisen puistokadun eteläpäähen (Hämeenpuiston ainoa tehdasrakennus) vuonna 1900 ja laajennukset 1904–1905 (L. Pettersson). Kaupungin ensimmäinen pysyvässä tiloissa ollut kirjasto valmistui Puutarhakadun ja Itäisen puistokadun kulmaan 1891, jossa se toimi aina vuoteen 1925, jolloin Keskustorin laidalle valmistui nykyinen ”Vanha Kirjasto”.

6 Hirvikallio 2012, s.16

7 Salminen / Koskelta voimaa -verkkójulkaisu

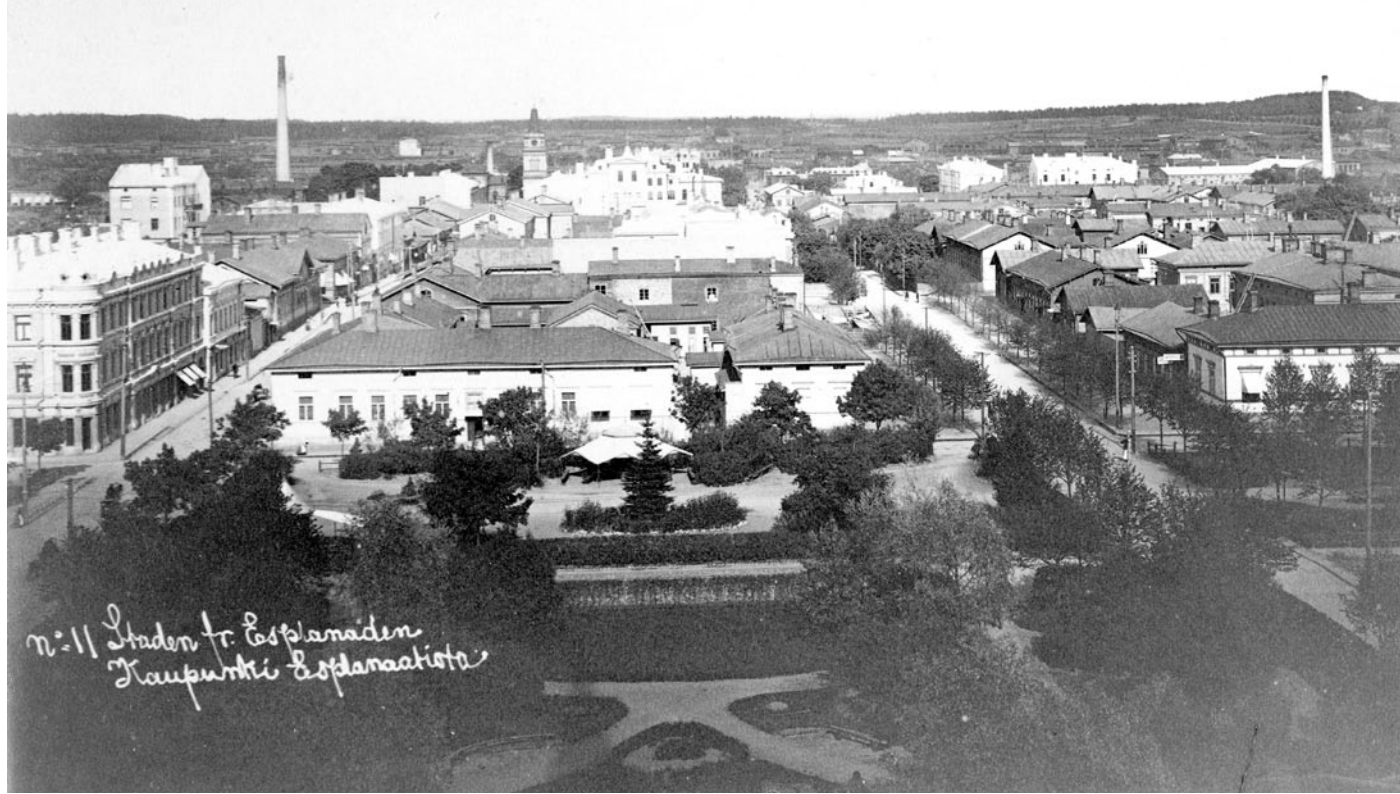


Gauffinin rakentamasta Esplanadista tuli kuuden, suhteellisen lähkekkään sijoitetun puurivin puistoakseli. Ensimmäiselle osuudelle Hämeenkadulta Satamakadulle istutettiin lehmusta, jossa keskimäiset kaksi riviä sijoittuivat hiekkakäytävälle. Kauppakadun ja Puuvillatehtaankadun välille istutettiin vaahteraa noin 8 m välein. Keskikäytävän kahden rivin puiden tyviä ympäröivät neliömäiset multapenkit, joiden suojaksi rakennettiin matalat puuaidat tai teräslanka-aidat. Näissä istutuksissa oli mm. kivirikkoa (*Saxifraga crassifolia*). Puutarhakadun ja Satakunnankadun nurmikaistan keskikäytävän puoleisella rajalla oli kärsämöä, ritarinkannusta, ukonhattua, syysasteria ja raparperia.⁸ Hämeenkadun ja Kauppakadun välisestä osuudesta muotoutui Kirkkopuiston tyylliseen luonteeseen sovitettu kaarevien koristeistutuksien puistotila osoittamaan paikan merkitystä kaupunkilaisten oleskelupuistikkona vesikioskeineen ja soitto-lavoineen.

Vuonna 1897 kaupunginpuutarhuri vaihtui. Uusi kaupunginpuutarhuri oli Onni Karsten. Hän jatkoi Hämeenpuiston istutustöitä Satamakadusta etelään ja täydensi istutuksia Satakunnankadun ja Näsijärvenkadun välisellä osuudella. Pyhäjärvenkadun ja Tiiliruukinkadun välille Karsten valitsi puulajiksi vaahteran, jota hän piti sopivampana maapohjan hiekkaisuuden vuoksi. Kaksi viimeisintä kortteliosuutta eteläosassa valmistuivat 1902. Niissä vaahteroiden ja lehmuskien istutusetsäisyydet riveissä olivat pitemmät.

Läntisen ja Itäisen puistokadun varren puutalokorttelit olivat pääosin valmiina vuoteen 1900 mennessä. Hämeenpuiston pohjoispäässä länsipuolen korttelin talot oli rakennettu asemakaavan vastaisesti puiston keskilinjaan asti. Ne purettiin vuonna 1908 ja korttelin rajalle rakennettiin lauta-aita. Tämän jälkeen puistoakselin pohjoispää sai Karstenin suunnittelemana uuden, melko yksiker- taisen ilmeen. Keskiosasta tehtiin avoin hiekkakenttä, joka rajattiin lehmusrivillä. Kadun reunaan istutettiin vaahterarivi. Karsten vastasi samoihin aikoihin myös Mustalahden kallion puiston, nykyisen Näsinpuiston suunnittelusta ja rakentamisesta (1904 – 1909). Puiston valmistuttua Tampere sai vuonna 1913 kauppaneuvos Nikolai

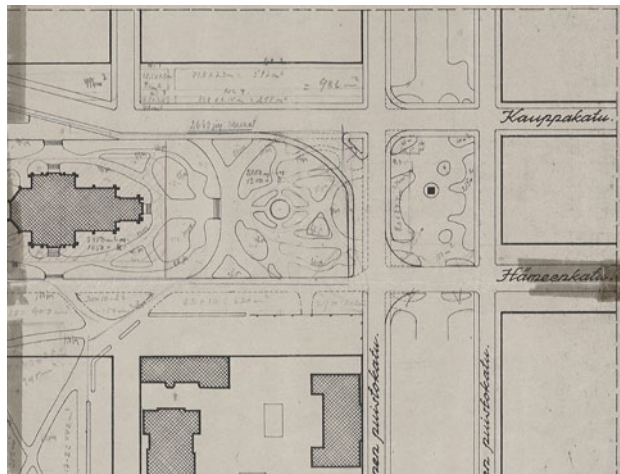
8 Hämeenpuiston yleissuunnitelma 1994, selostus



Yllä, vasemmalla
Esplanadin pohjoisosaa Blom Berndt 1899 / VKA
Yllä:

Näkymä Hämeenpuistoon Aleksanterin kirkon tornista n 1900. VKA

Alla:
Suunnitelmaluonnos uudesta katulinjauksesta Pyynikin Kirkkopuiston kohdalla sekä osa Hämeenpuistoa, jossa erottuu Vapauden patsas. 1920-luku. Puistotoimen arkisto



Etualalla Hämeenpuiston ja Kauppakadun risteys ja taaempaan Aleksanterin kirkko. Valokuvassa vuodelta 1902 näkyy Hämeenpuiston kadunpuoleista reunaa rajaava pensasaita sekä muita Gauffinin puistorakentamisen yksityiskohtia: mm. lehtikuusi, joka yksittäispuuna antoi oman luonteensa oleskelupaikalle säännöllisten lehtipuuvien esplanadilla, keskivien puiden kivikehä tyvien ympärillä jne. Ida Nyman / VKA

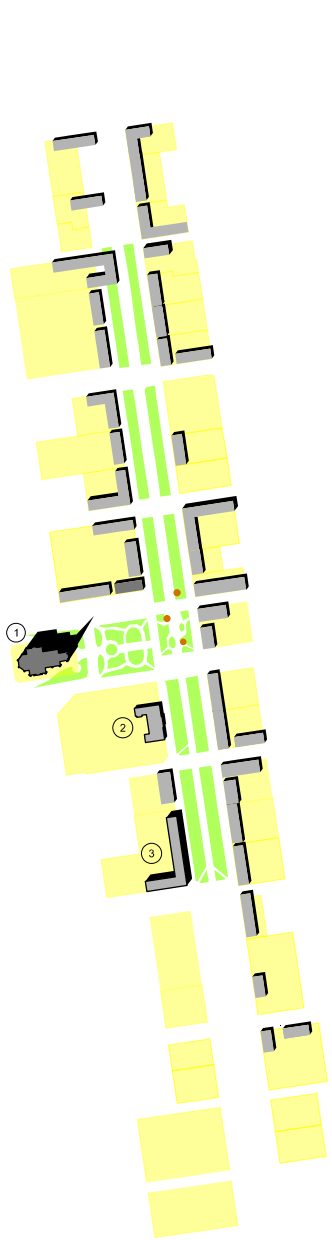


HÄMEENPUISTON RAKENTAMISEN VAIHEET

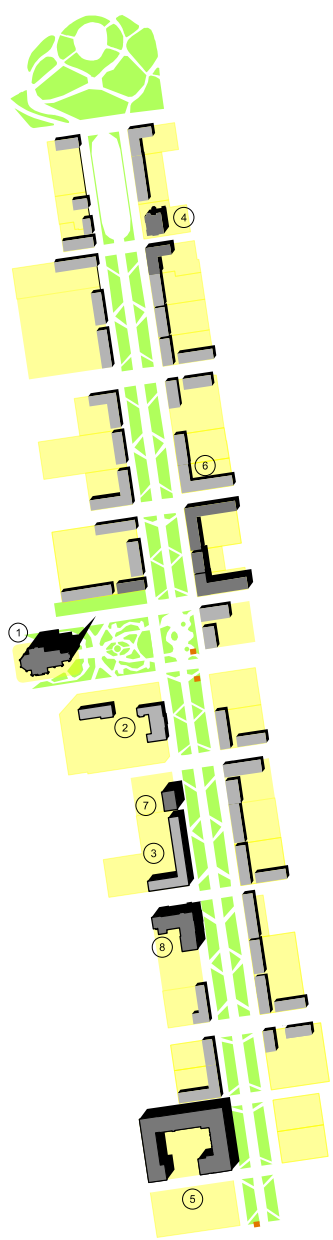
- PUISTO, ISTUTUS
- TONTTI
- PUURAKENNUS
- KIVIRAKENNUS
- MERKITTÄVÄ JULKINEN RAKENNUS
- KIOSKI

MERKITTÄVIÄ RAKENNUKSIA JA INSTITUUTIOITA

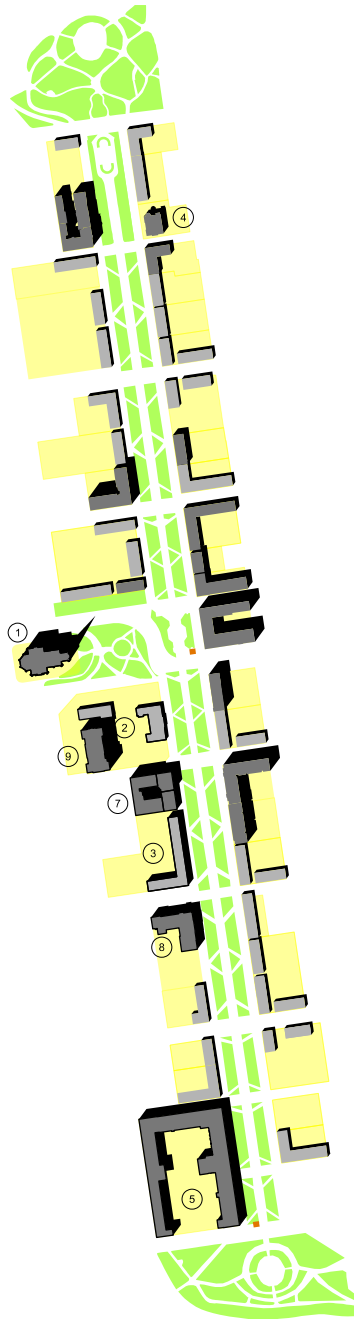
- ① Aleksanterin kirkko, 1881
- ② Kansakoulu, 1875
- ③ Reaalikoulu, 1877
- ④ Pikkupalatsi (Finlayson), 1897
- ⑤ Kljengdahli 1879
- ⑥ Kaupunginkirjasto Salmisen talossa, 1891-1925
- ⑦ Työväentalo, 1900
- ⑧ Suomalainen tyttökoulu, Tipala, 1902
- ⑨ Aleksanterin koulu, 1903
- ⑩ Tampereen Työväen Teatteri, 1982
- ⑪ Kirjastotalo Metso, 1982



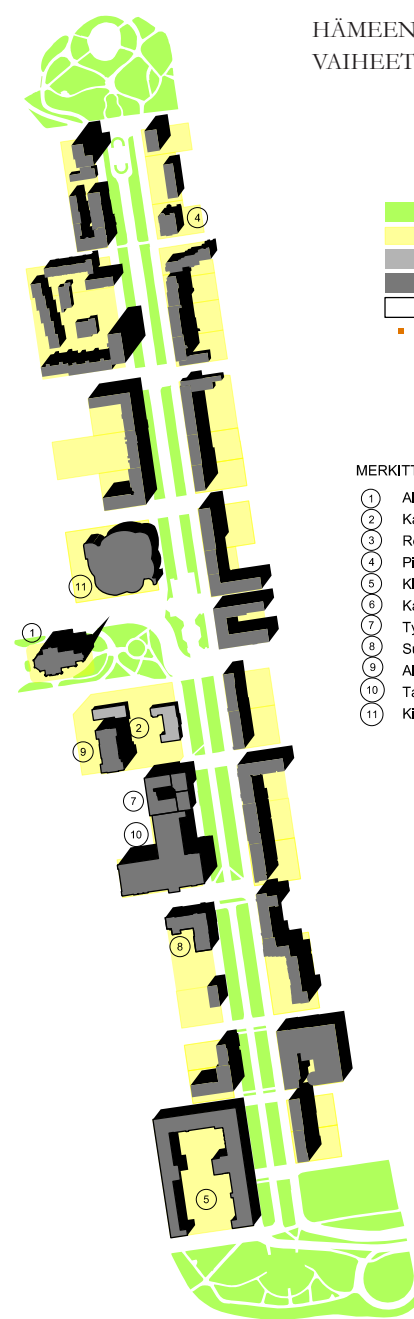
1890



1910



1940



1980-2013



Postikortti Hämeenpuistosta eli Esplanadista ja sen varren puutalokorttelien luonteesta 1900-luvun alussa. / VKA



Mustalahden kallion puistoa ja Esplanadin "hiekkaaavikko" 1900-luvun alussa, Atelier Laurent / VKA



1920-luku, Hannu Rantakallio / VKA

Tirkkosen lahjoittamalla varoilla ensimmäisen julkisen taideteoksen, joka rakennettiin Mustalahden kallion etelärinteeseen. Suihkukäivon pronssiveistokset teki kuvanveistäjä Emil Wikström ja teoksen jugend-henkiset rakennelmat suunnitteli arkkitehti Birger Federley. Hämeenpuiston pohjoispäähän "hiekkaaavikoksi" parjattu kenttä päätettiin vuonna 1916 uusien lasten leikkipaikaksi tilaa jäsentävillä istutuksilla ja vetonaulaksi keskelle rakennetulla kahluualla. Suunnittelusta vastasi Bertel Evert Strömmer oman toimiston nimissä. Samaan aikaan hän hoiti apulaiskaupunginarkkitehdin virkaa.⁹

Karsten ja kaupungininsinööri K. Vaaramäki laativat puistosuunnitelman Eteläpuistolle ja rakentaminen aloitettiin 1917–1919, mutta työ jäi kesken kansalaissodan jalkoihin 1918. Kun Eteläpuisto

lopulta 1929 valmistui, oli Tampere saanut koko keskustaa halkova yhtenäisen ja näyttävän puistoakselin Pyhäjärveltä Näsijärvelle. Pohjoisen päätteen muodosti Tirkkosen lahjoittama vesiaiheinen taideteos ja sen takana kohoava Mustalahdenkallio eli nykyinen Näsinpuisto näköalapaikkoineen. Eteläpuistossa Tampereen Esplanadin visuaalisena päätteenä oli vuonna 1924 valmistunut huvimaja ja kaareen istutetut puut.

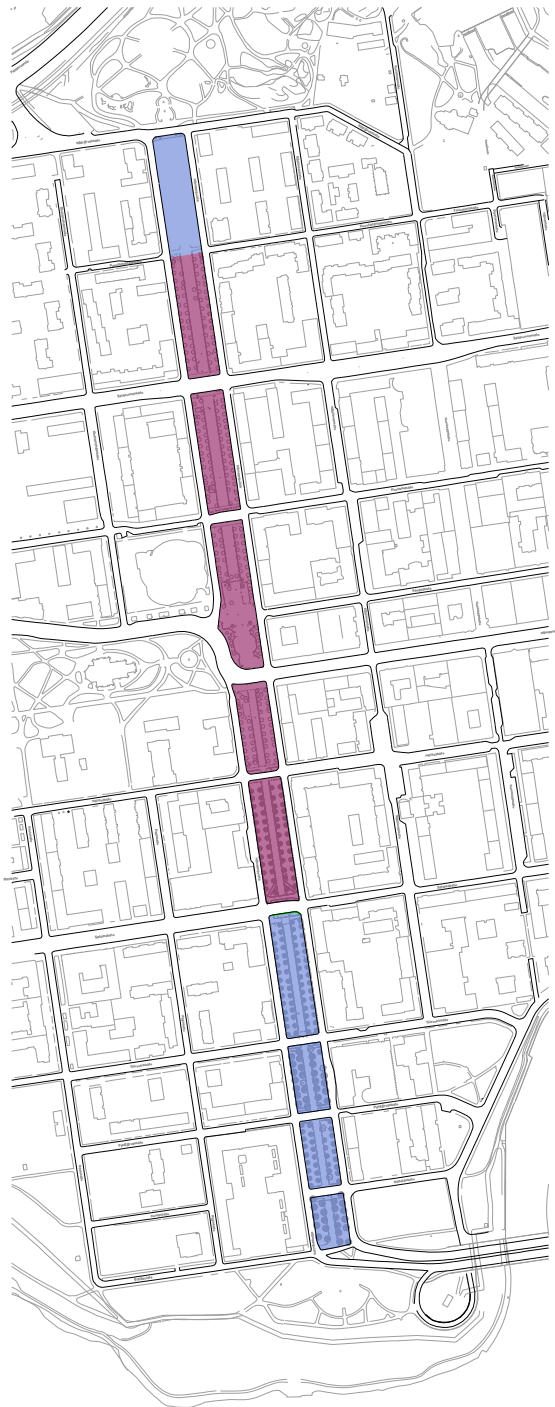
Vuoteen 1936 asti puistokadun nimi oli Esplanadi, mikä viittaa sen kuulumiseen 1800-luvun asemakaavoituksen malleihin, ihanteisiin ja rakennussäätelyyn. Tampereen Esplanadin (lehdistössä ja postikortteissa käytetty suomenkielinen kirjoitusmuoto oli Esplanaadi) nimi muutettiin Hämeenpuistoksi vuonna 1936¹⁰. Samalla poistettiin käytöstä nimet Läntinen ja Itäinen puistokatu.



Näkymä Tirkkosen suihkulähteeltä etelään teoksen valmistumisen aikoihin. Werner Gestrin / VKA

9 Strömmer nimettiin Tampereen kaupunginarkkitehdiksi 1918

10 Maija Louhivaara 1999. Tampereen kadunnimet, s. 70.



PUISTON RAKENTUMINEN VAIHEITTAIN

1866 puuistutukset aloitettiin puiston pohjoisosassa, laajuus epävarma

1874-1879 Kaupunginpuutarhurina Karl Johan Gauffin

1897-1909 Kaupunginpuutarhurina Onni Karsten

Hämeenpuistoa Hämeenkadun ja Hallituskadun välillä 1900-luvun vaihteessa. Tällä osuudella keskikäytävän puurivit olivat nurmikaistalla. Richard Thulé / VKA



Hämeenpuiston hiekkakäytävä ja sen puuistutukset. Näkymä eteleään läheltä Hallituskadun risteystä, arvioitu ajankohta 1925-1929. Jouni Rantakallio / VKA



Näkymä Hämeenkadun ja Hämeenpuiston risteyksestä Aleksanterin kirkon suuntaan. William Lomax / VKA





Puun leikkausta joulukuussa. Eero Troberg, Aamulehti 1938 / VKA



Esplanadin piilipuuta 1935. VKA



VKA



Jarmo Jansson / VKA



Reino Närjänen, Aamulehti 1948 / VKA



Suojakaivanto 1940 / VKA

Puiston uusimistyöt ja liikenteen kasvu

Kaupunginpuutarhuri vaihtui vuonna 1936, kun Karstenin seuraajaksi nimitettiin Viljo Tarko. Tuolloin Hämeenpuiston puut olivat noin 60 vuoden ikäisiä ja kasvaessaan kärsineet tiivyydestä ja valon puutteesta. Tarko teki vuonna 1945 yleisten töiden lautakunnalle esityksen Hämeenpuiston puiden hoitoleikkaustarpeesta:

”Katupuiden nuorennusleikkaus on ollut keskeytyksissä työ- ja kuljetusvoimain puutteen takia koko sotien ajan, niin kuin kaikki muukin tavallisesta hoidosta poikkeava puistotoiminta. Mutta kun näitä esteitä ei enää ole, olisi allekirjoittaneen mielestä ajankohtaista jatkaa puiden menestymiselle tärkeää nuorentamista, ottaen samalla huomioon nykyisen kireän polttopuutilanteen. Tällöin tulisi kysymykseen ennen kaikkea Hämeenpuiston vanhin, Hämeenkadun ja Tiiliruukinkadun välinen osa, vieläpä Eteläpuistoon asti. Edellä mainitussa osassa ovat puut aivan liian synkkiä ja puisto kosteata, eikä puistonurmi esim. enää jokavuotisesta kylvöstä huolimatta ole tahtonut viberiöidä.”¹¹

Jo ennen sotia keskirivien puita oli poistettu niiden huonokuntoisuuden vuoksi. Tarko ehdotti kaikkien keskirivien puiden poistamista

1948, mutta liekö syynä ollut kaupunkilaisten vastustaminen tai joku muu, kaikkia keskirivien puita ei kaadettu. Keskirivien puita on yhä jäljellä Hämeenkadun pohjoispuolella. Vuonna 1956 suoritettiin puiden nuorennusleikkaus ja nurmikon uusiminen Hämeenkadun ja Eteläpuiston välisellä alueella.

1970-lukua ja puiston 100-vuotista ikää lähestyttäessä puiden kunto oli jo huolestuttavasti heikentynyt. Pohjoisosan vaahteroissa esiintyi melko runsaasti sienitauteja ja Hämeenpuiston puiden uusimistarve alkoi olla ilmeinen. Puistoyksikön taimistoissa ryhdyttiin kasvattamaan puistolehmuksia Hämeenpuiston uutta puusukupolvea varten. Vuonna 1987 uusittiin lehmukset ja nurmikko Kauppakadun ja Hämeenkadun välisellä ”Vapaudenpatsaan” alueella.

Kaupunginpuutarhuri Ahti Pakarisen aikana vuonna 1991 kunnostettiin Hämeenpuiston pohjoispään kahlualtaan puistoaukio nykyiseen, aikaisempaa pienempään muotoonsa. Oleskeluaukiolle sijoitettiin leikkivälineitä ja reunaan pensastutuksia. Samoihin aikoihin käynnistettiin koko puistoa koskeva yleissuunnitelma, joka valmistui 1994 tekijänä Reijo Huppunen. Suunnitelman keskeisenä aiheena oli

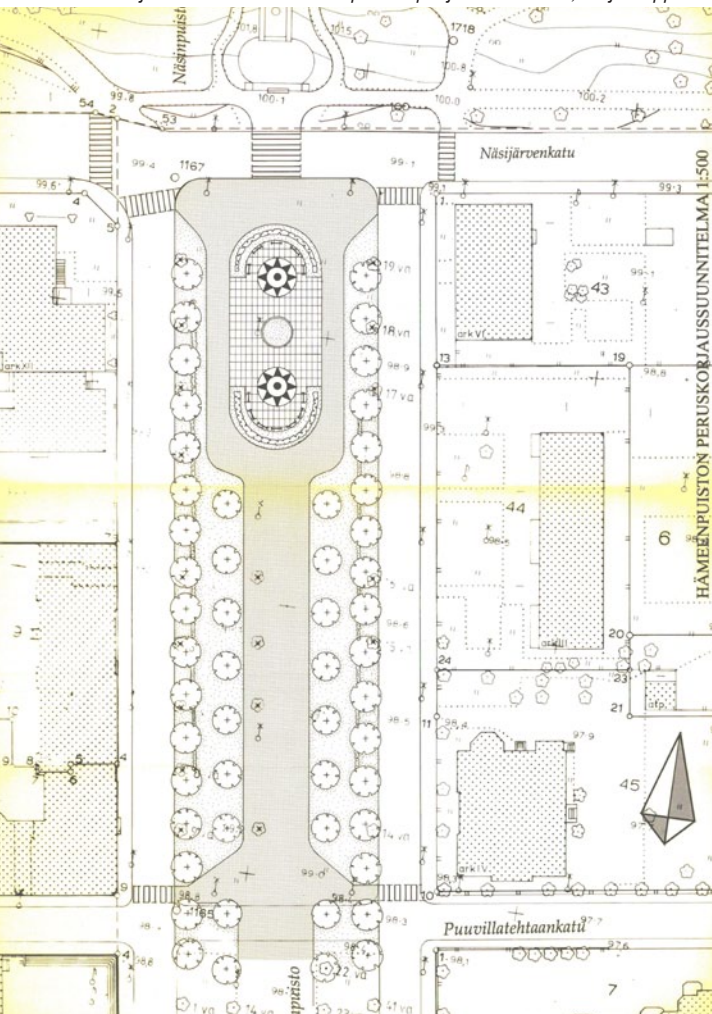
puiden uusimishjelma. Siinä ehdotettiin puiden uusimisen aloittamista pohjoispään kadunpuoleisista puista, jonka jälkeen edettäisiin eteläosaan ja puiston keskiosan puuriveihin. Työt aloitettiin suunnitelman mukaisesti. Kadun puoleisiin riveihin istutettiin lehmusta ja sisäpuolen riveihin vaahteraa. Suunnitelmaan sisältyi lisäksi Kauppakadun katkaiseminen Hämeenpuiston kohdalta, mikä mahdollisti nykyisen oleskelualueen jatkamisen Vapaudenpatsaan pohjoispuolelle. Uusi laajennettu aukio sai nykyisen asunsa, kivipintansa ja istutuksensa vuonna 1997. Muutos tarjosi väljemmät puitteet tämän keskeisen osan käyttöön erilaisia puistotapahtumia varten.

Puiston peruskorjausta jatkettiin vuosien 1995–2006 välillä yleissuunnitelman pohjalta. Tähän sisältyi myös pohjoispäässä olevan lasten leikkialueen uusiminen oleskeluaukioksi ja leikkipaikaksi. Muualla puistossa tehtiin pienialaisia kiveystöitä 2002–2006 viidessä eri vaiheessa. Tuoreimmat puiden uusimistyöt tehtiin Tiiliruukinkadun ja Eteläpuiston välisellä osuudella vuonna 2006.

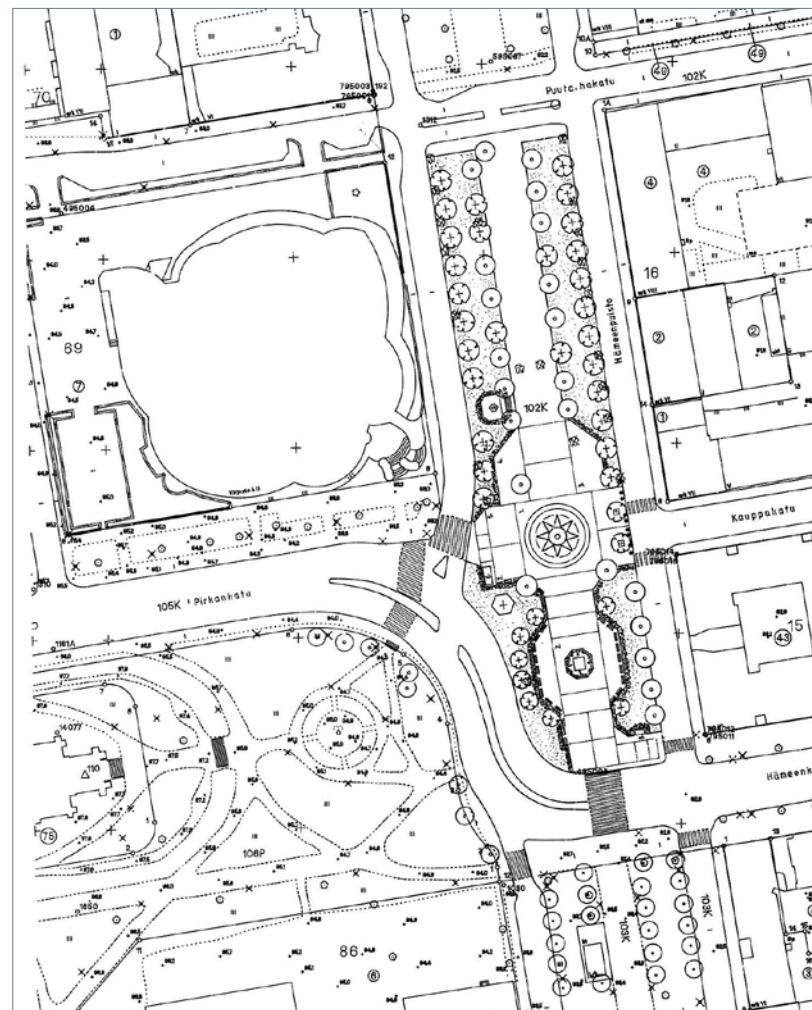


Hämeenpuiston yleissuunnitelma 1994 Reijo Huppunen

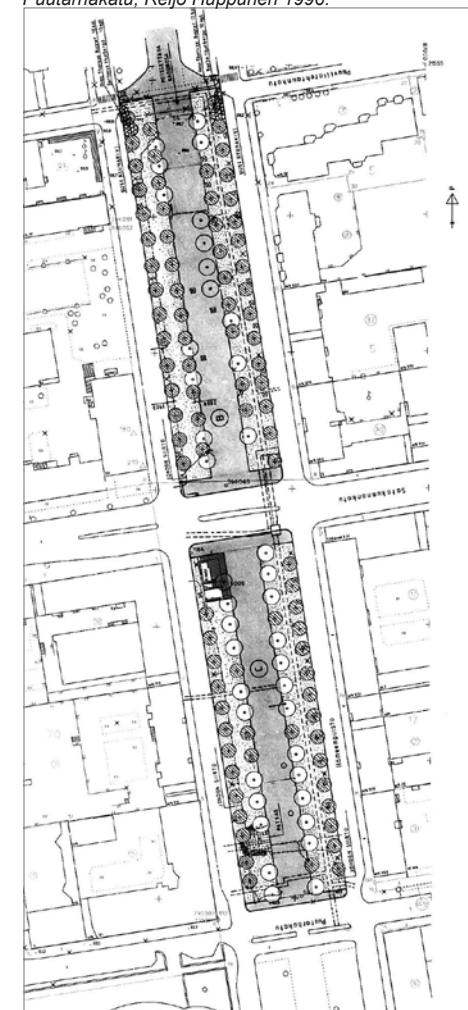
Peruskorjaussuunnitelma Hämeenpuiston pohjoisosalle 1996, Reijo Huppunen



Peruskorjaussuunnitelma välillä Puutarhakatu – Hämeenkatu, Reijo Huppunen 1996.



Peruskorjaussuunnitelma välillä Puuvillatehtaankatu – Puutarhakatu, Reijo Huppunen 1996.





Liikenne Ratinan sillalta Hämeenpuistoon. Takatalvi toukokuussa 1960. Jansson / VKA



Hämeenpuiston katukuvaa ennen Ratinan siltaa ja läpiajoliikennettä E. M. Staf / VKA



Reino Kajovalta, 1967, VKA

Liikenne

Ratinan sillan rakennustyöt alkoivat vuonna 1953 ja silta avattiin liikenteelle kuusi vuotta myöhemmin, marraskuussa 1959. Uuden siltayhteyden tuoma läpiajoliikenne aiheutti merkittäviä muutoksia Hämeenpuiston asemaan oleskelupuistona. Seurausvaikutuksista ehkä kohtalokkain oli suoran puistoyhteyden katkeaminen Hämeenpuistosta Eteläpuistoon. Jalankulkuyhteys Pyhäjärven rannan puistoihin vaikeutui ja hakeutui muille väylille. Virkistysarvoa heikensi myös kasvavan liikenteen aiheuttama melu. Liikenteen kasvu edellytti Hämeenpuiston katujen levennämistä, jolloin puiston puoleiset jalkakäytävät poistettiin. Samalla poistettiin myös suuri osa puiston ulkorajalla olleista pensasaidoista. 1980-luvun kaavakartoissa pensasistutuksia näkyy vielä säilyneen. Vaikka itse puistoa ei juurikaan kavennettu, toi kadun levennys autoliikenteen lähemmäs puiston keskiosan kulku- ja oleskelutilaa.

Tampereen keskustan ohittava seudullinen liikenne siirtyi Näsijärven puoleiselle ohitustielle vuonna 1977 Kekkosen tien ja Paasikiventien valmistuttua. Liikenteen määrä Hämeenpuistossa on silti noussut tasaisesti kaupunkiliikenteen kasvun myötä. Tammikuussa 2013 tehtyjen mittauksien mukaan Tampereen valtatie liikennemäärä oli 33 000 ajon./vrk ja Kekkosen tien 36 000 ajon./vrk.

Lisääntyvästä liikennemelusta tuli vähitellen yhä suurempi haitta puiston viihtyisyydelle ja liikenteellä oli myös vaikutus puiston puiden kuntoon. Viihtyvyyshaittana ovat olleet sekä melu, ilma-asteet että autojen esteetön näkyminen puistossa oleskeleville. Melutasoksi mitattiin 1990-luvun alussa puiston eteläpäässä noin 70 dB ja pohjoispäässä noin 60 dB. Näistä lukemista taso ei liene laskenut.



Vier. sivu: Aleksanterin koulu (Wivi Lönn, 1903) ja taustalla Aleksanterin kirkko, valokuva 2013.

Klingendahlin tehdasrakennus vuonna 1910, valok. Isak Julin /VKA



Hämeenpuiston rakennukset ja rakennelmat

Hämeenpuiston varren vanhimmat, 1800-luvun lopulta säilyneet rakennukset ovat koulurakennukset, Finlaysonin Pikkupalatsi ja Aleksanterin kirkko. Vuosien 1910-1920 välillä rakennetuista puista asuinrakennuksista suuri osa on purettu kerrostalojen tieltä. 1920-luvulla rakennettiin As. Oy Länsipuisto osoitteessa Hämeenpuisto 8 (V. Kallio, 1927), Kiinteistö Oy Tuulensuu ja Hämeenpuisto 29 (B. Strömmer 1928). 1930-luvulla toteutettiin neljä asuinkerrostaloa ja 1950-luvulla kolme kerrostaloa. Suomen ensimmäinen pilvenpiirtäjä ”Impilinna” valmistui Amurinlinnan kortteliin Hämeenpuiston ja Satakunnankadun kulmaukseen vuonna 1955 (E. Bryggman). 1960-70 -luvulla toteutettujen kerrostalojen myötä purettiin viimeiset puuasuinrakennukset.

Kulttuuri-instituutioita Hämeenpuiston varressa ovat nykyisin työväentalo (1900) ja Tampereen Työväen Teatteri (1901). 1980-luvulla Hämeenpuiston varteen rakennettiin kaksi uutta kulttuurirakennusta: Metso-kirjasto ja teatteri. Marjatta ja Martti Jaatisen suunnittelema Tampereen Työväen Teatterin uudisrakennus valmistui Työväentalon naapuriin vuonna 1985. Raili ja Reima Pietilä voittivat uudesta kirjastosta käydyin arkkitehtikilpailun ja Metso valmistui 1986.

Hämeenpuiston varren suojeltuja rakennuksia ovat Tuulensuu (Strömmer 1928), Laiva Oy:n talo Hämeenpuisto 6:ssa (Federley 1908, Tiitola 1939), Finlaysonin pikkupalatsi, Klingendahlin tehdas, Aleksanterin koulun kaikki rakennukset sekä Aleksanterin kirkko. Keskustan osayleiskaavaluonnoksessa 1990-luvulla on suositeltu suojeltavaksi kirjasto Metso ja entinen Tampereen tyttölyseo. Rakennuksien ikärakenne ilmenee kaavioista sivulla 12.

Tampere. Esplanaadi.



Postikortissa Selinin vesikioski arviolta 1900-luvun alussa. VKA



Esplanadin soittolava Hämeenkadun ja Kauppakadun välisellä osuudella, Aleksanterin kirkkoa vastapäätä. Thulé Richard 1899 / VKA



Lankarullakioski. Werner Gestrin 1940 / VKA



Ylhäällä oik.: Uusi allas 1970-luvulla. Juhani Riekkola / VKA
Keskellä: Rillinki ennen sulkemista. valok. R. Hautamäki.
Alla: Hämeenpuistossa sijaitseva muuntajarakennus 2013

Rakennelmat puistossa

Ensimmäisiä rakennelmia puistossa oli Hämeenpuisto 29 kohdalla sijaitseva Selinin vesikioski, joka valokuvien perusteella on 1880-luvulta. 1900-luvun alussa, jolloin ensimmäiset puurivit olivat ehtineet lehteviksi puistopuiksi, Hämeenpuiston eli Esplanadin käyttö oli huomattavasti vilkkaampaa kuin nykyisin. Hämeenkadun ja Hallituskadun välissä oli soittolava, jossa esiintyi kesäisin milloin venäläinen sotilassoittokunta, milloin VPK:n soittokunta. Lava purettiin Eteläpuiston soittolavan valmistuttua 1924. Pyynikin kirkkopuisto liittyi ennen liikenteen kasvua osaksi Esplanadin puistokokonaisuutta ja vaikutti toiminnallisen painopisteen sijoittumiseen. Paikan suosioon vaikutti ennen kaikkea keskeinen sijainti kaupungin vilkkaimpien katujen, Hämeenkadun ja Kauppakadun päässä. 1920-luvulla Selinin vesikioski oli saanut rinnalleen funkistyyllisen lankarullakioskin. Myöhemmin pikkukioskien ulkoasu on vaihdellut noudattaen muutoksia kaupungin kioskityyppien kehityksessä.

Bertel Strömmerin suunnittelema vesiallas vuodelta 1919 puiston pohjoispäässä oli tamperelaisten lasten suosiossa, mutta se jouduttiin purkamaan 1930-luvulla terveydelle vaarallisena. 1960-luvulla paikalle rakennettiin uusi allas, mutta sekin poistettiin, tällä kertaa

osaksi autoliikenteen kasvun, osaksi kunnossapito-ongelmien vuoksi. Tilalla on 1990-luvun kunnostustyöstä peräisin oleva istuoksien rajaama leikkipaikka.

Vuonna 2011 purettiin suosittu grillikioski Rillinki. Se rakennettiin vuonna 1967 paikalla sitä ennen olleen lautarakenteisen kioskin paikalle. Suunnitelmat kioskin laajentamiseksi alkoivat 2000-luvulla ja Rillingin säilyttämistä koskeva kaava laadittiin vuonna 2005. Tampereen kaupunki osti Rillingin vuonna 2009 ja teki 2010 sopimuksen uuden ravintolayrittäjän kanssa uudesta puistoravintolasta. Uusi Rillinki valmistui lopulta kesällä 2014.

Puistokalusteet ja varusteet

Puistopenkit Hämeenpuistossa näyttävät vastaavan Suomessa eri aikakausina yleisesti käytettyjä malleja. 1800-luvun lopussa Hämeenpuistossa käytetty penkkimalli oli ”valurautaripapenkki”. Istuinosa oli tehty vaakasuuntaisista puurimoista ja sen koristeelliset, rottinkityötä jäljittelevät jalat ovat valurautaa. Penkit tilattiin vuosina 1905–1906 Billnäsin ruukista. 1910-luvulla koristeelliset valurautamallit







Viereinen sivu: Hämeenpuiston kalusteita 1800-luvun lopulta 1960-luvulle
 Ylhäällä vas.: Osasuurennos postikortista "Kesäpäivä Esplanadin puistossa" n. 1900. MV
 Ylhäällä oik.: klassinen kahvilakaluste oli vielä käytössä vuonna 1961 /VKA
 Oikealla, kesk.: W. Gestrinin kuvaama Selinin vesikioski 1800-luvun lopulla kalusteineen. VKA
 Alla vas.: yksinkertainen ripapenkki teräsjaloilla. VKA
 Puistosohvia Pyynikin kirkkopuistossa arviolta 1950-luvulla.

Kuva yllä: Valkoinen penkki Vapaudenpatsaan aukiolla 1957. E. Kauppila / VKA

Bertel Strömmerin suunnittelema kahluu-
 allas huvimajoineen ja pensassommitel-
 mineen 1920-luvulla. Hannu Rantakallio /
 VKA

Aleksanterin kirkkopuiston ja Hämeenpuiston
 sommitelma 1930-luvulla. Hämeenpuiston
 soittoalan paikalla, Tuulensuun talon edessä
 on kioski. Atelier Laurent / VKA

vaihtuivat suoralinjaisemmiksi englantilaisen esikuvan kaltaisiksi puusohviksi. Nämä tukevat, Karstenin puistosohviksi nimeämät, käsinojalliset penkit olivat maalattuja joko valkoisiksi tai vihreiksi. 1950-luvulle tultaessa penkkimalli yksinkertaistui putkirungolliseksi malliksi, jonka istuin ja selkänoja oli tehty lankuista. 1990-luvun uudistuksessa otettiin jälleen käyttöön kaupungin verstaan valmistama 1910-luvun puistosohvamalli valkoiseksi maalattuna.

Kioskien edustan ulkokalusteet edustivat aina 1950-luvulle asti klassista, ulkonäöltään kevyttä ja kokoonaitettavaa kahvilatuolimallia. 1960-luvulta lähtien tarjoulupaikkojen kalusteiden tyyli on vaihdellut. Välillä niiden laatuun tai ulkonäköön ei kaupungin taholta ole puututtu määrätietoisesti, mutta tilanne on parantunut samoin kuin laadukkaampien ulkokalusteiden yleinen tarjonta.

Hämeenpuistossa oli alkuvuosikymmeninä tilaa rajaavia ja kasvilisuutta suojaavia aitoja, mikä vaikutti oleellisesti puistotilan ilmeseen. Kadun rajana oli alkuvuosina yksinkertainen matala puuita ja myöhemmin leikattu pensasaita. Hämeenkadulta etelään tilaa rajaa via pensas- tai koristeitutusnäyttää olleen vähemmän mutta sitä-

kin runsaammin Puutarhakadun ja Hämeenkadun välisellä osuudella sekä Strömmerin suunnitteleman kahluuallan reunoilla, puiston pohjoisosassa. Vuonna 1902 puisto sai ensimmäisen kastelupostin istutuksien kastelua varten. Se sijoitettiin Aleksanterin kirkkopuistoon (Pyynikin kirkkopuisto).

Hämeenpuiston valaistus oli ennen sähkövalon kautta hyvin niukkaa. Korkeat kaasupalopylväät sijaitsivat keskikäytävän ja katujen risteyksissä ja valaisivat siinä sekä katua että puistoa. Ensimmäiset varsinaiset puistovalaisimet olivat keskikäytävän molemmin puolin pystytettyjen pylväiden varaan ripustettuja pallovalaisimia. Niiden on arveltu olevan 1930-luvulta, jolloin pallomalli oli otettu käyttöön muissakin Tampereen puistoissa.¹² Viimeistään 1980-luvulla ripustettu valaisinmalli (jossa itse valaisintyyppiä ehkä oli uusittu tätä ennen) vaihdettiin pylväsvalaisimiksi. Malliksi valittiin pylväs kahdella varrellisella pallovalaisimella. Nykyiset, vuonna 2006 asennetut valaisimet edustavat siroa, klassista puisto- ja katuvalaisinmallia.

¹² Puistovalaisuksen ajankohdasta ei ole mainintaa aikaisemmissa selvityksissä. Kyseinen ripustettu valaisinmalli näkyy 1940-luvulla otetussa valokuvassa.



ENTISIÄ JA UUSIA PUISTON JA KADUN VALAISINMALLEJA

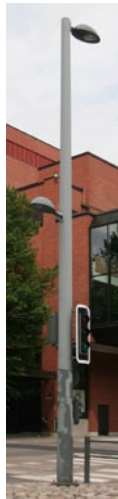
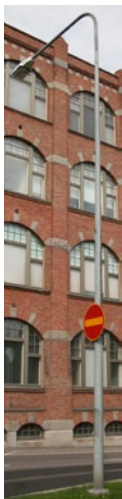
Viereinen ja kuva yllä: Hämeenpuiston ensimmäiset pylväsvalaisimet sijaitsivat poikittaiskatujen risteyksissä (Osasuurennos postikorteista /VKA)

Yllä keskellä: Ripustettu pallovalaisin tuli 1930-luvulla, osasuurennos

Yllä oikealla: Pylväsvalaisinmalli yhdellä pallolla keskusaikiolla

Oikealla: Pylväsvalaisin kahdella pallolla. Tämä puistovalaisin korvattiin vuonna 2006. kuva: Matti Nikoskelainen Tampereen kaupunki

Alla: Kadun varren ja puiston pylväsvalaisinmallit vuonna 2013. Kaksi oikeanpuoleista esittävät puiston nykyisen valaisinmallin.





Messut Hämeenpuistossa vuonna 1959, kuvassa "polkupyöräliikkeen esittäytyvät messuilla" Oy Foto Ab / VKA

Muut tämän sivun kuvat esittävät kalusteita ja varusteita Hämeenpuistossa vuonna 2013





TAIDETEOKSET JA MUISTOMERKIT

1. Näsinpuiston suihkukaivo-monumentti, Emil Wikström 1913
2. Minna Canthin patsas, Lauri Leppänen 1951
3. Uutinen-veistos, Heikki Varja 1981
4. Veden päällä pyörivä granttipallo 1997
5. Vapaudenpatsas, Viktor Jansson 1921
6. Osuustoimintamonumentti, Wäinö Aaltonen 1950



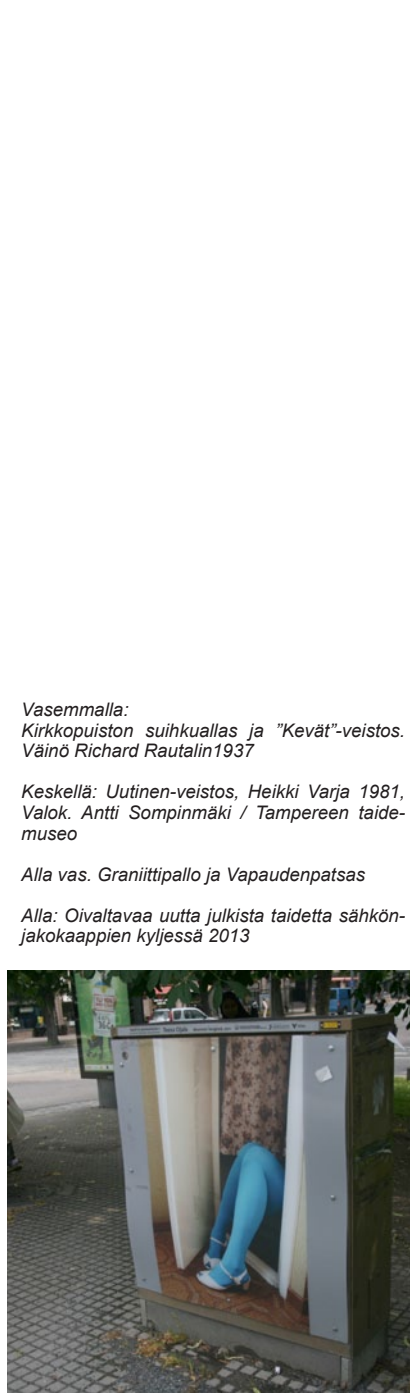
Tirkkosen suihkulähde. Osasuurennos postikortista "Puistokäytävä Tampere" Valokuvaamo Rasmussen, ehkä 1940-luku. /VKA

Puiston veistokset

Vuonna 1921 puiston nimen vielä ollessa Esplanadi paljastettiin Viktor Janssonilta tilattu kovan kiistan kohteeksi noussut Vapaudenpatsas. Kaupunginvaltuusto piti veistosta ulkoasultaan tarkoituksellisesti Tampereen kansalaisrauhaa uhkaavana symbolina. Korkeimman hallinto-oikeuden päätös rauhoitti tilanteen ja patsas jäi.

Kirkkopuiston vesialtaan pronssinen veistos "Kevät", joka on Väinö Richard Rautalinin (1891–1943) käsialaa, paljastettiin 1937.

1950-luvulla paljastettiin kaksi uutta muistomerkkiä: vuonna 1950 Wäinö Aaltosen punagraniittinen Osuustoimintamonumentti Ete-läpuiston paviijongin paikalle ja Kauppakadun ja Satakunnankadun väliselle osuudelle vuonna 1951 Lauri Leppäsen pronssinen muistomerkki Minna Canthille. Tampereen Kirjapaino Oy lahjoitti kaupungille "Uutinen"-nimisen veistoksen Aamulehden 100-vuotisjuhlien yhteydessä. Kuvanveistäjä on Heikki Varja.



Vasemmalla:
Kirkkopuiston suihkuallas ja "Kevät"-veistos.
Väinö Richard Rautalin 1937

Keskellä: Uutinen-veistos, Heikki Varja 1981,
Valok. Antti Sompinmäki / Tampereen taide-
museo

Alla vas. Graniittipallo ja Vapaudenpatsas

Alla: Oivaltavaa uutta julkista taidetta sähkö-
jakokaappien kyljessä 2013

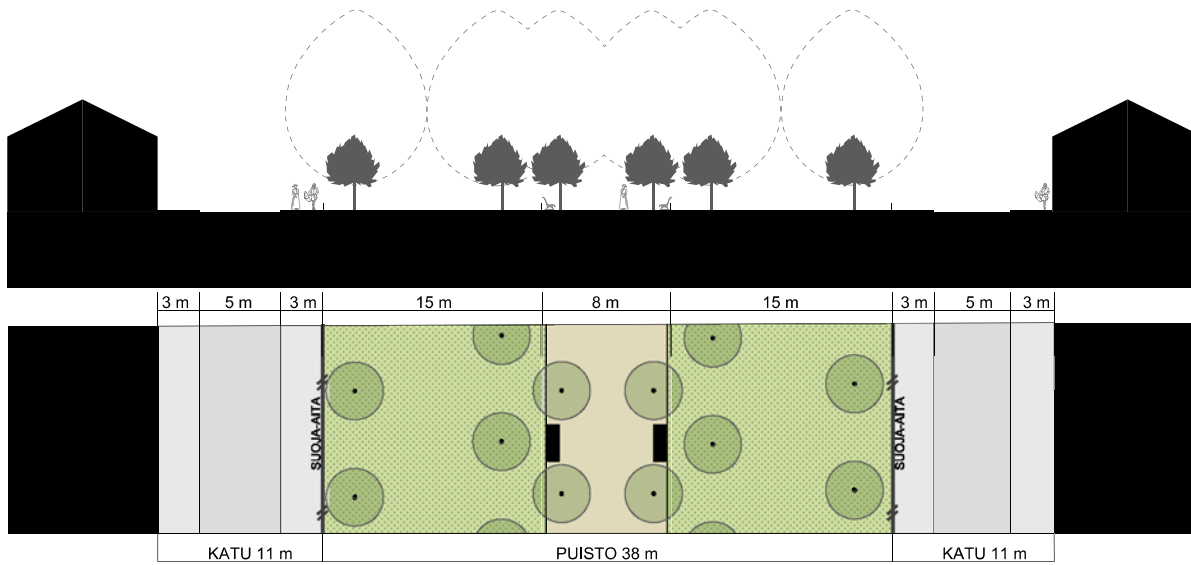


Vapaudenpatsaan julkistaminen vuonna 1921. VKA

Minna Canthin muistomerkin avajaisseremonia 1951 / VKA



MUUTOKSIA HÄMEENPUISTON PUISTOTILASSA JA ISTUTUKSISSA
LEIKKAUKSET TYÖVÄENTEATTERIN KOHDALTA

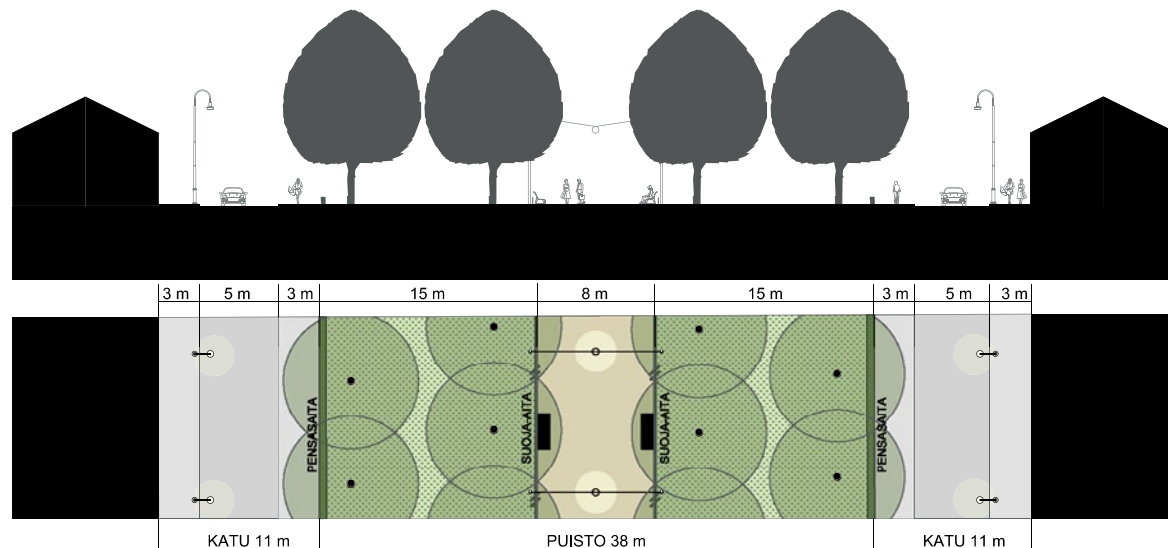


TILANNE 1909

Hämeenpuiston (Tampereen Esplanadin) istutustyöt olivat valmistuneet. Keski-käytävällä olevat puut olivat vaahteraa. Niiden juurella oli luonnonkivikehä. Kadun puoleisessa reunassa, jalkakäytävän varressa oli vielä jäljellä puinen matala aita, jota oli ryhdytty korvaamaan leikkavalla pensasaidalla Hämeenpuiston keski- ja pohjoisosassa. Eteläosassa puinen suoja-aita säilyi pitempään



Puurivit 1900–1910 -luvulla, William Lomax (osa kuvasta) / VKA



TILANNE 1950

Keskikäytävän kahden tiheään istutetun rivin puista suurin osa oli poistettu. Vajereiden varaan ripustetut pallovalaisimet ovat 1930-luvulta. Kadun varren jalkakäytävä puiston puoleisella sivulla oli vielä olemassa. Rajalla oli leikkava matala pensasaita.



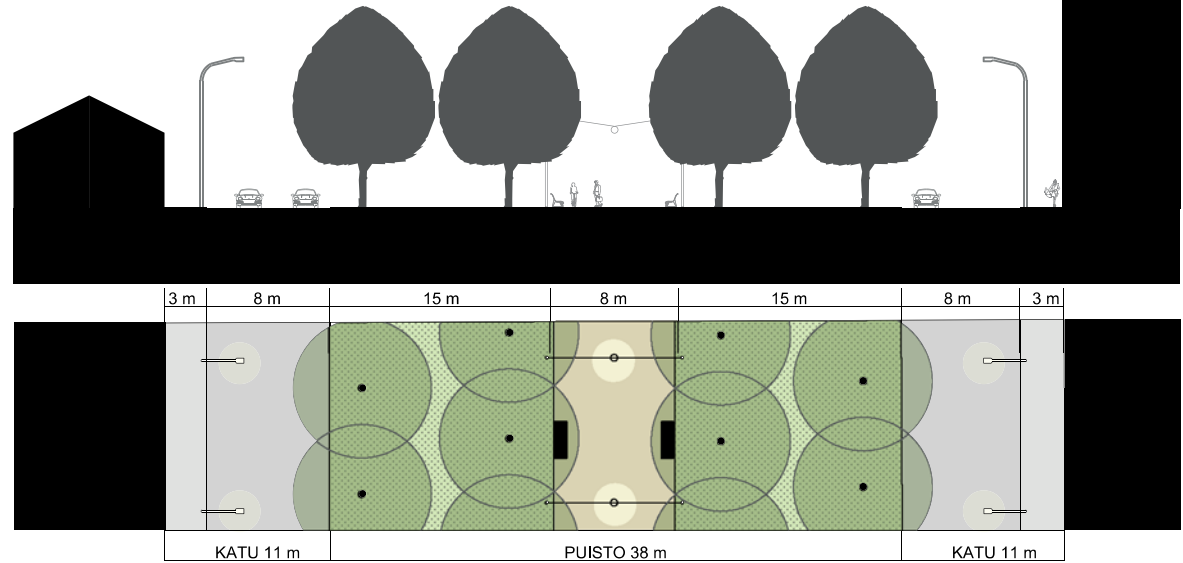
Hämeenpuiston katukuvaa ennen läpiajoliikennettä E. M. Staf / VKA

TILANNE 1970

Läpiajoliikenne Hämeenkadulla oli lisääntynyt. Ajoratojen leventämisen yhteydessä puiston puoleiset jalkakäytävät poistuivat. Myös puiston rajalla ollut pensasaita poistui.

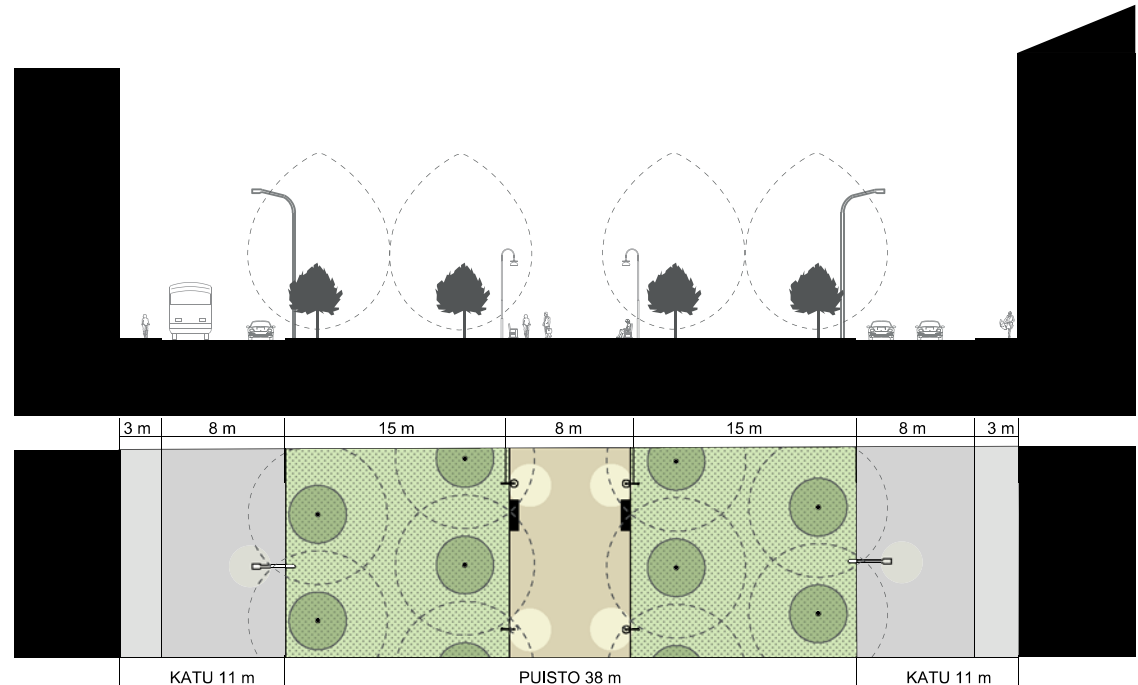


Reino Kajovalta, 1967, VKA



TILANNE 2006

Puut Hämeenpuistossa uusittiin vaiheittain 1995-2006. Penkit uusittiin 1990-luvulla. Vajajerien varaan ripustetut puistovalaisimet vaihdettiin pylsävalaisimiksi 1990-luvulla, jolloin mallina oli pallovalaisin. Uusi valaisinmalli on 2000-luvulta.

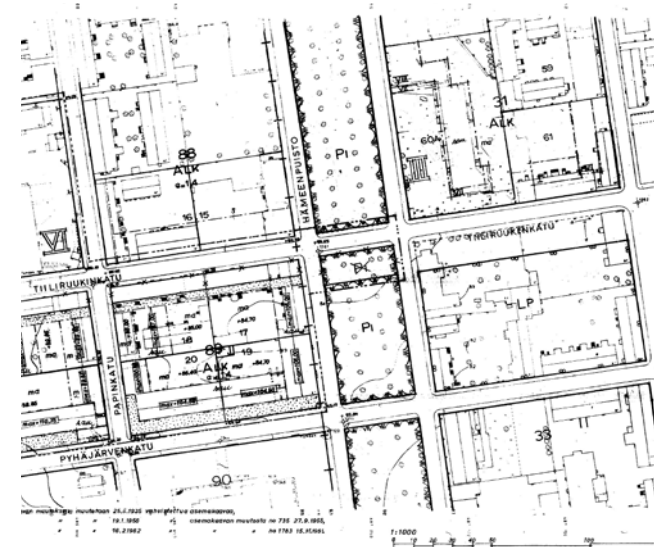


HÄMEENPUISTON NYKYTILANNE

Puiston asemakaavatilanne

Pisimpään voimassa ollut asemakaava on Lambert Petterssonin asemakartta vuodelta 1897, jossa Läntinen ja Itäinen puistokatu ja niiden välissä oleva kujapuiden esplanadi muodostavat yhtenäisen puistokadun. Petterssonin kaava ei yksiselitteisesti määrittele katujen välistä Esplanadia puistoksi mutta ei myöskään puistokatua koko leveydeltään katualueeksi, kuten nykyään. Voimassa olevassa kaavassa Hämeenpuisto on katualuetta pieniä Puutarhakadun kummallakin puolella olevia puistoaloja lukuun ottamatta. Hämeenpuisto merkittiin koko pituudeltaan ja leveydeltään asemakaavan mukaisena katualueena yleisten alueiden rekisteriin vuonna 1954. Myöhemmissä osa-alueita koskevilla asemakaavan muutoksissa tämä on jäänyt jostain syystä huomioimatta, sillä esimerkiksi Puutarhakadun risteuksen leventämistä koskevassa asemakaavan muutoksessa vuonna 1956 Hämeenpuiston viheralue oli määritelty puistoksi. Sama koskee vuonna 1962 vahvistettua kaavamuutosta Satakunnankadun risteuksen osalta ja vuonna 1968 vahvistettua kaavamuutosta koskien mm. Tiiliruukinkadun ja Hämeenpuiston risteystä, jolloin risteystä levennettiin 20-metriseksi jalkakäytävineen.

Hämeenpuisto merkittiin koko leveydeltään ja pituudeltaan vuonna 1985 uudestaan yleisten alueiden rekisteriin asemakaavan mukaisena katualueena, kun alue oli mitattu uudestaan. Vuoden 1998 vahvistetussa asemakaavan kaavaselostuksessa todettiin että ”Hämeenpuisto on myös kevyen liikenteen pohjois-eteläsuuntainen pääväylä, jossa kevyen liikenteen reitti on merkitty kadun virkistyskäyttöön tarkoitettulle, puistomaisesti hoidettavalle keskialueelle”.¹³ Kyseisen asemakaavamuutoksen lähtökohtana oli Hämeenpuiston peruskorjauksen yleissuunnitelma ja kaava sisältää Kauppakadun ja kirjastotalon väliselle alueelle esitetyn kahvilarakennuksen paikan kaavamääräyksiin.



Ote Lambert Petterssonin vuonna 1896 laatimasta asemakartasta, joka vahvistettiin vuonna 1897. Tampereen kaupunginarkisto

Vuonna 1968 vahvistettu asemakaavan muutos Tiiliruukinkadun ja Hämeenpuiston risteyksestä. Muu osa Hämeenpuistosta on merkitty puistoksi.

Puusto ja muu kasvillisuus

Hämeenpuiston tunnuspuu on lehmus ja sen rinnalla vaahtera, jota istutettiin pääsääntöisesti keskiosan riveihin. Hämeenkadun ja Kauppakadun väliselle alueelle istutettiin Gauffinin toimesta myös muita puulajeja, kuten lehtikuusta, jalokuusia sekä salavaa. Alkuperäisiä puita on edelleen jäljellä puiston keskivaiheilla (ks. kartta). Tämä selvitys ei sisältänyt kasvillisuusinventointia, joten kaupungin 1990-luvulla ja 2005 tekemät inventoinnit ovat päivittämättä.

Hämeenpuiston puurivien uusiminen on edennyt yleissuunnitelman periaatteita noudattaen. Viimeisin vihersuunnitelma vuodelta 2006 koskee Tiiliruukinkadun ja Eteläpuiston väliä. Nykyisten puiden ikärakenne näkyy viereisen sivun kartassa. Katutyöt, erilaiset kaivutyöt puistossa sekä raskas liikenne ovat vuosikymmenien varrella heikentäneet puiden biologisia elinolosuhteita, kuten yleensä kaupunkialueilla. Eteläosan puulle suoritettiin 1960-luvulla voimakas leikkaus (mm. oksien ja latvuksen tapitus). Puut ovat myös joutuneet ajoittain kärsimään Hämeenpuistossa järjestettävistä tapahtumista, jolloin juuristoalueita ovat kuormittaneet ja tiivistäneet milloin pysä-

13 Kaavaselostus Asemakaavan muutos no 7464



Vanhimmat puuyksilöt Hämeenpuiston pohjoisosassa toukokuussa 2013



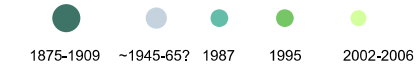
Hämeenpuiston keskiosaa Puutarhakadulta etelään kesällä 2013



Hämeenpuistoa Tiiliruukinkadulta etelään keväällä 2013



SÄILYNYT PUUSTO ISTUTUSAJANKOHDAN MUKAAN



- 1875-1909 istutetut puut
- Istutusaikajankohta tuntematon, mahdollisesti 1945 - 1960-luku
- 1987 istutetut puut, lehmus ja hevoskastanja
- 1995 istutetut puut (1993-94 suunnitelman mukaan), ukkorivissä lehmus sisemmässä rivissä vaahtera (+ 4 kpl virginiantuomi?)
- 2002-2006 laadittujen suunnitelmien mukaan istutetut puut, lehmus

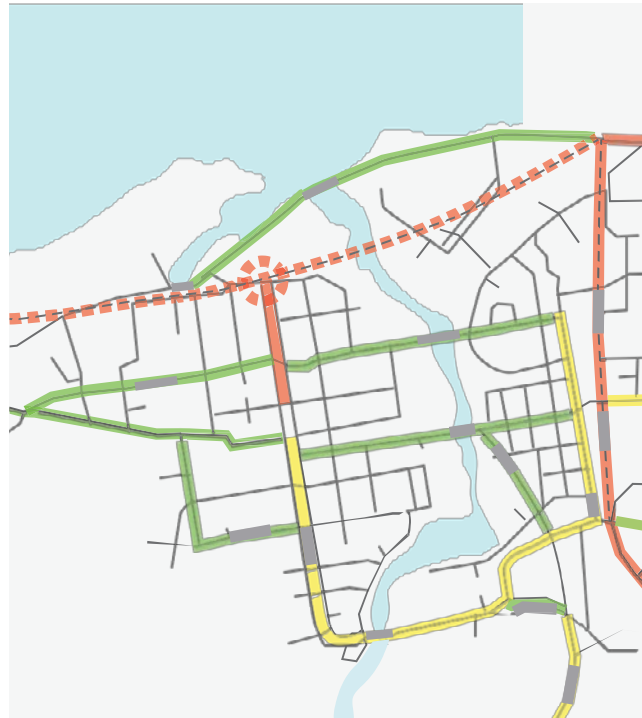
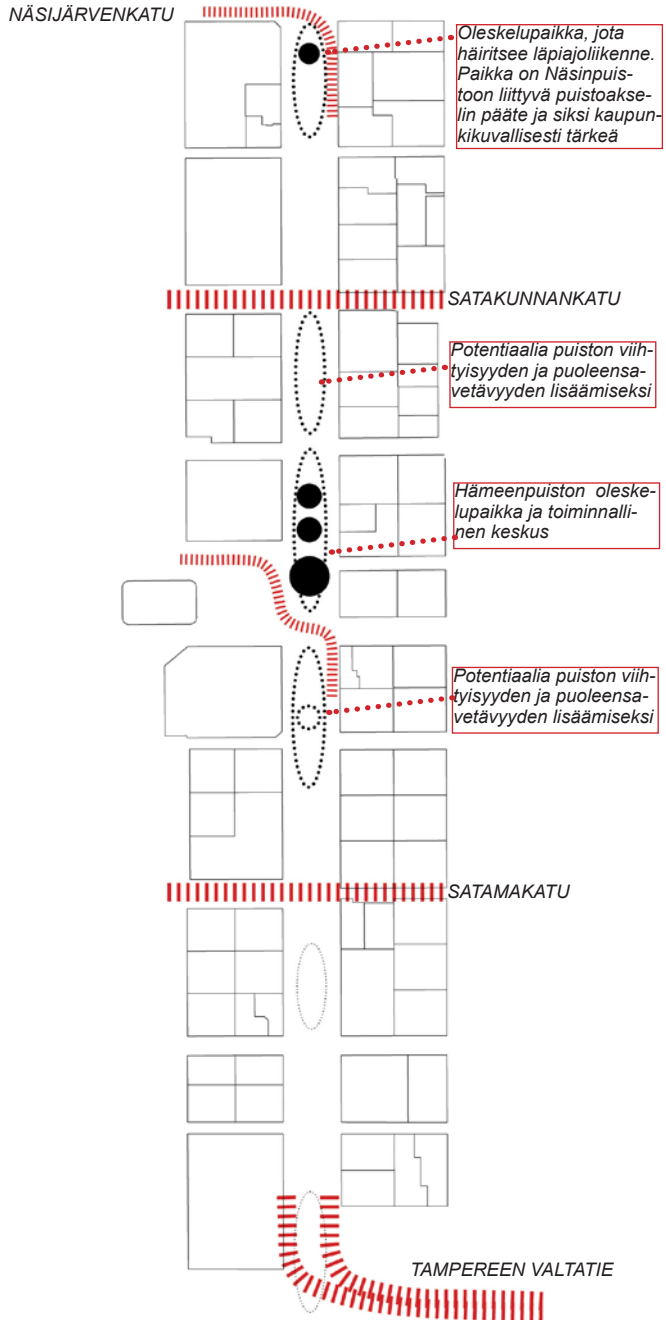
köidyt autot ja milloin vaurioittaneet erilaisten rakenteiden vaatimat perustustyöt. Vuonna 2004 tehdyssä kuntokartoituksessa, joka perustui mikroporaukseen (Sibert) huonokuntoisimmat puut löytyivät Pyhäjärvenkadun ja Nalkalankadun välisellä osuudella, jossa yli 50% todettiin olevan vaarallisia ja uusimistarpeessa.

Yksi oleellinen kasvillisuuselementti on jäänyt pois uudistoiden yhteydessä: Hämeenkadulta pohjoiseen Gauffinin ja myöhemmin Karstenin alkuperäisistutuksissa on myös ollut pensasaitoja kadun reunassa. Ne taantuivat vähitellen puiden varjossa eikä niitä uusittu kujapuiden uusimisen yhteydessä. Hallituskadun ja Eteläpuiston välisellä osuudella näitä tilaa rajaavia pensasistutuksia ei vanhojen valokuvien perusteella ole alun perin ollut. Siitä huolimatta istutuksia on mahdollista lisätä ilman että puiston historiallinen arvo siitä kärsii. Pensaiden ja tilaa rajaavien muiden elementtien merkitys viihtyisyydelle voidaan nähdä Vapaudenpatsaan ympäristössä. Sen pensasistutukset ja lajit on uusittu vuoden 1997 kunnostustöiden yhteydessä.

PYÖRÄTIET JA HÄMEENPUISTON LIITTYMINEN TAMPEREEN VIHERALUEVERKOSTOON NYKYTILANNE

- seudulliseen pyöräilyn pääverkkoon kuuluva pyörätie
- aluverkon tai lähiverkon pyörätieyhteys





ENNUSTETTU LIIKENNEMÄÄRÄ V. 2030 HUIPPUTUNTEINA
Osa Takli.-raportin kartasta (ilman alkuperäiskartan liikennemääriä)

- Merkittävä liikennemäärän kasvu
- Ei suuria muutoksia
- Merkittävä liikennemäärän väheneminen

Liikkuminen, oleskelu ja tapahtumat

Hämeenpuistossa liikkuminen tapahtuu keskiosan kivituhkakäytävällä, mikä samalla on oleskelualueita. Jalankululle ja pyöräliikenteelle ei ole osoitettu omia kaistoja. Tämä aiheuttaa ajoittain ärtymystä, erityisesti Puutarhakadun ja Hämeenkadun välisellä osuudella, joka myös on kaupunkilaisten kohtaamispaikka ja suosittu tapahtumien aukio. Pohjois-eteläsuuntainen liikenne niin jalan kuin polkupyörällä joutuu risteyskohdissa alistumaan ajoneuvoliikenteen ehtoihin. Puiston käyttäjän näkökulmasta liikennehäiritteet ovat tuntuvimmat ja näkyvimmat Hämeenpuiston pohjois- ja eteläosan oleskelupaikoissa liikenteen melun vuoksi. Kun jalankulku esimerkiksi Satamakadun risteyksessä on ohjattu aitaesteillä puiston keskikäytävältä sivuilla oleville suojaiteille, liikkumisesta pohjois-eteläsuunnassa on tullut katkonaista ja hankalaa.

Metson kohdalla vilkas liikennevirta kääntyy Hämeenkadulta Pirkankadulle. Liikenteen melusta huolimatta, paikka on kuitenkin viihtyisä ja elävä. Kohdassa ovat alusta lähtien sijainneet Hämeenpuiston oleskelupaikat penkkeineen ja koristeistuksineen. Samassa pai-

kassa sijaitsivat myös ensimmäiset kioskit. Nykyäänkin kasvillisuuden tarjoama näkösuoja ja moni-ilmeisyys muodostavat juuri riittävät puitteet etäännyttämään liikenteen näköpiiristä ja ehkä myös mielestä. Oleskelu ei joudu yhtä näkyvästi alistumaan liikenteen häiriöihin. Vapaudenpatsaan ympäristöstä on Kauppakadun katkaisun jälkeen muodostunut Hämeenpuiston urbaani kohtaamispaikka, jolla on keskeinen sijainti Hämeenkadun, Kauppakadun ja Metsokirjaston läheisyydessä. 1990-luvulla tehdyt uudistukset kertovat pyrkimyksestä kestävämpiin pintoihin. Pyörivä graniittikivi asettuu oman kivetyn aukion keskipisteeseen ja Kauppakadun akseliin, joka alkaa kellotapulilta ja päättyy visuaalisesti Pyynikin harjuun. Kiviteos muodostaa siinä kohtaa parin puiston niin ikään keskiliinjaan sijoitetulle Vapaudenpatsaalle. Kivi on toisaalta kooltaan varsin pieni aihe Kauppakadun akselissa, mutta oman tilansa vaativan Vapaudenpatsaan läheisyydessä paikkaan ei toisaalta edes sopisi suurempaa teosta. Harkittavaksi jää, voidaanko Vapaudenpatsas siirtää Kauppakadun akseliin Hämeenkadun risteysalueen muutostöiden yhteydessä.

Tampereen keskustan kehittämisohjelma

Vuoden 2011 aikana laadittu ja vuonna 2013 päivitetty Tampereen keskustan kehittämisohjelma on hyväksytty kaupunginhallituksessa 6.5.2013. Ohjelmassa määritellään keskustan maankäytön, viherakenteen ja liikenteen pitkän tähtäimen kehittämisen teemoja ja linjauksia. Tavoitteena on eheytetty ja tiivis kaupunkirakenne sekä elävä keskusta. Ohjelma sisältää keskustavision, keskustan kehittämistavoitteet ja niiden pohjalta laaditun keskustan kehittämiskonseptin. Hämeenkatu on esitetty varattavaksi jalankululle ja joukkoliikenteelle sekä tulevaisuudessa myös raitiotielle, joka yhdistäisi Hervannan ydinkeskustaan ja Hämeenkatua pitkin edelleen Lentävänniemeen. Hämeenpuiston käytön lisäämiseksi ja parantamiseksi ehdotetaan turvallista ja nykyistä toimivampaa jalankuluyhteyttä Pyhäjärven rannalle. Keskustavisiassa Hämeenpuisto olisi tulevaisuudessa maan pisin teemapuisto runsaine tapahtumineen.

Keskustan kehittämisessä Hämeenpuiston tulevaisuuteen vaikuttavat mm. seuraavat hankkeet:

- Eteläpuiston mahdollinen rakentaminen (2014 päättyvän arkkitehtikilpailun tuloksena)
- Keskustan liikennesuunnitelman ja tunnelihankkeen toteuttaminen, jonka ennustetaan lisäävän liikennemääriä Hämeenpuiston pohjoisosassa
- Kunkun parkin ajorampin mahdollinen sijoittuminen Hämeenpuistoon
- Keskustan pyöräilyverkon kehittäminen
- Kaupunkiraitiotien rakentaminen keskustan halki länteen

Tampereen keskustan liikenneverkkosuunnitelma

Tampereen keskustan kehittämisohjelman rinnalla laadittu liikenneverkkosuunnitelma (TAKLI) valmistui keväällä 2013. Hämeenpuisto on osoitettu yhdeksi pitkäjänteisen kehittämisen kohteeksi. Seudullinen ja valtakunnallinen läpiajoliikenne ohjataan Rantaväylän tunneliin ja kehäteille, jolloin keskustaan suuntautuvan liikenteen yhtenä sisääntuloreittinä on Näsinkallion eritasoliittymä. Hämeenpuisto on osa keskustan katukehää, jonka kapasiteettia tehostetaan ja jota kautta ajoneuvoliikenne opastetaan pysäköintilaitoksiin. Liikennemäärien ennustetaan Hämeenpuistossa vuoteen 2030 nousevan pohjoispäässä (1170 ajoneuvoa /h iltahuipputunteina) ja eteläosassa säilyvän lähellä nykyisiä lukemia (1140 – 1640 ajoneuvoa /h iltahuipputunteina).

Liikenneverkkosuunnitelmassa mainituista hankkeista seuraavilla on vaikutuksia Hämeenpuistoon:

- Pyöräilyn pääreittien tavoiteverkon toteuttaminen
- Keskustan katukehän kapasiteetin tehostaminen
- Hämeenkadun muuttaminen koko pituudelta joukkoliikenteen ja jalankulun pääkaduksi ja Hämeenkadun ja Pirkankadun risteyksen muutokset

Tampereen nykyisissä kartoissa Hämeenpuisto on merkitty pyöräverkoston pääreitiksi. Erillistä pyörätietä ei tällä hetkellä ole ja pyöräilijät käyttävät keskikäytävää yhdessä jalankulkijoiden kanssa.

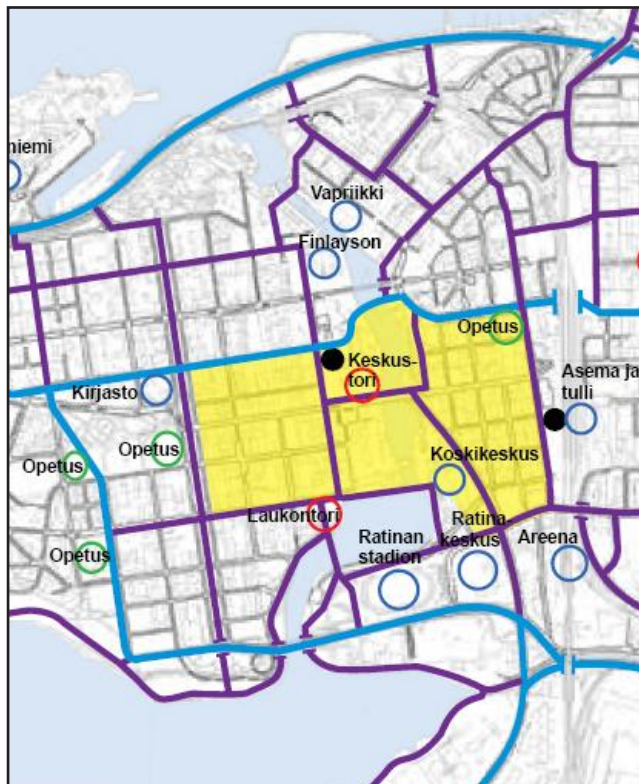
Pyörätien tai -kaistan tarkempi sijoittuminen on osa jatkosuunnittelua. Lisäksi tulee selvittää liikenneverkkosuunnitelmassa esitetty jalankuluyhteys Eteläpuistoon Tampereen valtatie al.

Kunkun parkki

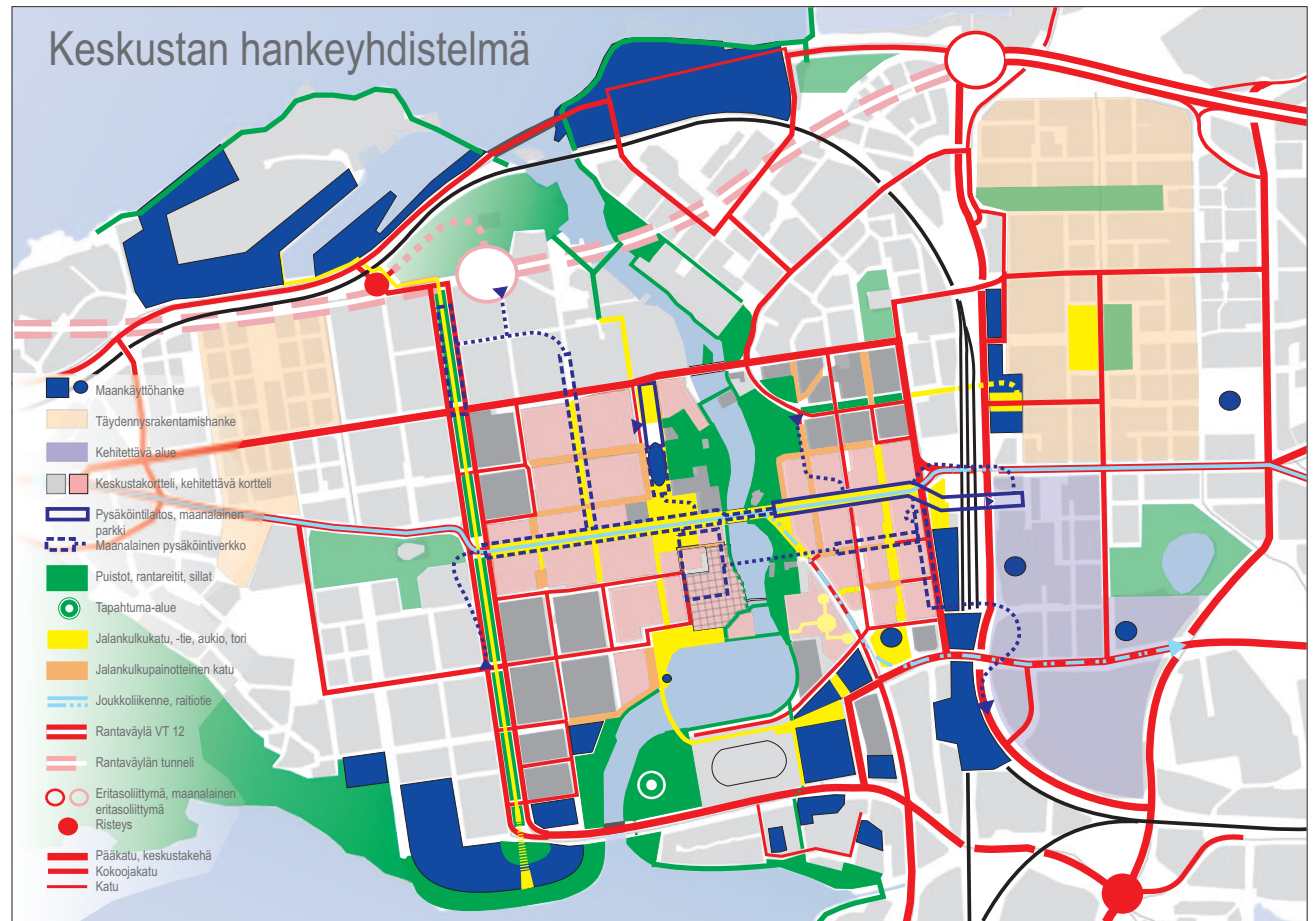
Tampereen kaupungin valmisteleva keskustan maanalaisen pysäköinnin ja huollon yleissuunnitelma (TYPY) on esitelty kaupunginhallituksen suunnittelukokoukselle huhtikuussa 2013. Hämeenkadun länsiosan alle sijoitettava Kunkun parkki on suunnitelman toteutuksen ensimmäinen vaihe. Hämeenpuistoa on tutkittu sisäänajo- ja ulostulorampin paikkana kahtena eri vaihtoehtona. Kolmantena vaihtoehtona on rampin sijoittaminen Satamakadulle. Hämeenpuiston vaihtoehtoisissa yhteysrampille ajetaan liikennevirran suuntaisesti. Sisäänajo tapahtuu itäpuolella kaistaa vaihtamalla ja ulosajo vastaavasti länsipuolella. Ensimmäisessä vaihtoehdossa ajorampit ovat puiston reunalla, mikä poistaisi uloimman puurivin pysyvästi noin 100 metrin osuudelta kaupunkikuvallisesti hyvin herkästä ja näkyvästä rinneosasta. Toisessa vaihtoehdossa ajorampit on sijoitettu puurivien väliin. Tässä vaihtoehdossa molemmat puurivit joudutaan rakennusvaiheessa poistamaan noin 100m matkalta, mutta ne ovat palautettavissa. Ulomman puurivin palauttaminen kadun ja rampin rakenteiden kapeaan väliin ei ole täysin varmaa. Ajorampin kaiteiksi on tarkoitus valita ulkonäöltään mahdollisimman siro malli, jotta rampin visuaalinen vaikutus kulttuurihistoriallisesti arvokkaassa puistossa jäisi mahdollisimman vähäiseksi.

Kaupunkiraitiotie

Kaupunkiraitiotien yleissuunnitelma välille Hervanta – Keskusta – Lentävänniemi hyväksyttiin valtuustossa kesäkuussa 2013 jatkosuunnittelun pohjaksi. Kaupunkiraitiotie on suunniteltu kulkeväksi Hämeenkadulta Hämeenpuiston poikki Pirkankadulle. Henkilöautoliikenteen yhteys Hämeenkadulta Pirkankadulle poistuisi, mikä vähentää autoliikenteen estevaikutusta. Käynnissä olevan Hämeenkadun yleissuunnitelman yhteydessä on tarkennettu raitiotien linjausta kulkemaan Hämeenpuiston Vapaudenpatsaan aukion sivuitse. Linjaus edellyttää alueen uudelleen jäsentelyä, mutta tarjoaa myös mahdollisuuden kehittämiselle.



Pyöräilyn tavoiteverkko, jossa on sinisellä merkitty seudulliset pääreitit ja violetilla muut tärkeät pyöräreitit. (TAKLI 2013)



Eteläpuiston kehittäminen

Tampereen keskustan kehittämisohjelman yhtenä tärkeänä osana on Eteläpuiston ja sen lähialueiden kehittäminen. Ohjelmassa todetaan, että Eteläpuistossa on useita maankäyttövaihtoehtoja. Vaihtoehdot ovat Eteläpuiston käyttö virkistysalueena, julkisen rakennuksen sijaintipaikkana tai alueen kehittäminen kaupunkimaiseksi asuinalueeksi. Asuinaluevaihtoehdon osalta kaupunki on järjestänyt kansainvälisen suunnittelukilpailun. Kilpailualueen pohjoisrajana on Tiiliruukinkatu, itärajana Ratinan salmi ja länsirajana Pyynikinharju Koulukadun kentän rajalla. Kilpailijoilta odotetaan kaupunkirakenteeseen ja Eteläpuiston maisemaan sopivaa kaupunkimaista asuinalueita palveluineen ja että: ”suunnitelman on tehtävä mahdolliseksi rantojen monipuolinen käyttö virkistysalueena ja luonteva liittyminen Hämeenpuistoon”.¹⁴ Kilpailuohjelman mukainen asukastavoite on 1300–1800. Kaupunkirakenteen tiivistyminen lisää Hämeenpuiston käyttöä.

Kaikissa edellä mainituissa Eteläpuiston vaihtoehdoissa sujuvien jalankulku- ja pyöräreittien rakentaminen Eteläpuiston rannasta Hämeenpuistoon tulee lisäämään Hämeenpuiston käyttäjämäärää niin työmatkaliikenteen kuin virkistyskäytön kannalta. Samoin Hämeenpuiston eteläpäässä Nalkalankadun ja Eteläpuiston(kadun) ajoyhteyksien poistaminen Hämeenpuiston ajoratojen välissä lisää mahdollisuuksia parantaa Hämeenpuiston turvallisuutta ja houkuttelevuutta.

Tapahtumat ja valoviikot

Hämeenpuistossa on sen alkuhistoriasta lähtien järjestetty erilaisia puistotapahtumia. Ensimmäisiä tapahtumia lienee ollut Tampereen 100-vuotisjuhlaan liittynyt tilaisuus vuonna 1879, jolloin puitteet vielä olivat vaatimattomat. Tapahtumat ovat keskittyneet Satakunnankadun ja Satamakadun väliselle alueelle. Ajoneuvoliikenteen lisääntyminen Ratinan sillan myötä on lähes katkaissut perinteen kokoontua Hämeenpuistoon.

Viime vuosina tapahtumia on jälleen ryhdytty järjestämään, esimerkiksi Eurooppalainen tori ja Hämeenpuiston Puistofiesta. Talviajan käyttöä pyritään lisäämään tuomalla mukaan kausivalaistuksen houkuttelevuus. Suunnitelmassa Tampereen Valoviikot 2015 esitetään Hämeenpuiston puurivien valaistusta näyttäväksi valokujaksi. Hämeenpuiston identiteetille kuuluvat puurivit ovat suunnitteluehdotuksen pääteemana. Puurivistöjen valaistusta puiston koko pituudelta pidetään sen näyttävyydestä huolimatta kuitenkin taloudellisesti liian vaativana. Ehdotuksessa valaistus rajataan vaihtoehtoisesti Metson tapahtuma-aukiolle tai sekä Metson aukiolle että välille Satamakatu/Satakunnankatu. Metson osuudelle ehdotetaan myös kausivalaistusta tapahtumaluonteisesti.

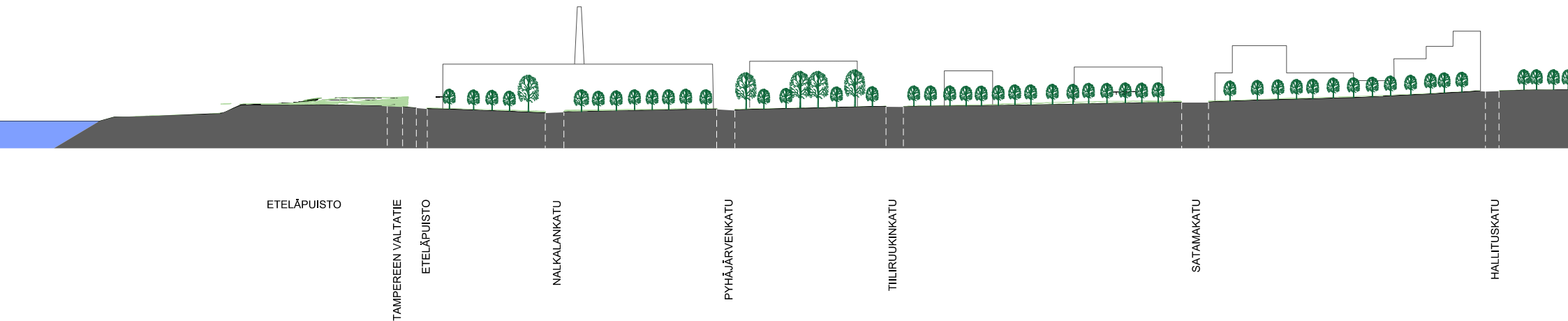
Kuvat ylhäältä alas: Eurooppalainen tori 2013, Hämeenpuistoa Hallituskadulta etelään, kevät 2013. Ehdotus valaistavaksi puuksi Valoviikot 2015 ehdotussuunnitelmasta, Tampereen kaupunki 2013.



¹⁴ Tampereen kaupunki, Keskusta-hanke 6.9.2013.



Kelkkäilijoita Hämeenpuistossa 1900-luvun alussa. W. Gestrin / VKA



Puistonäkymä etelään aina Pyhäjärvelle asti ennen Eteläpuiston rakentumista. William Lomax 1910. osasuurennos/ VKA

HÄMEENPUISTON ARVOT JA KEHITTÄMISSUOSITUKSET

Hämeenpuisto on urbaani, julkinen esplanadi, jolla on potentiaalia hyödynnettäväksi jatkossa sekä kulttuurin, taiteen että puutarhataiteen avulla. Perusrungon muodostaa historiallisesti ja kaupunkikuvallisesti puiston nelirivinen yli kilometrin pituinen, yhtenäinen lehtipuukuja. Tämän säilyminen ehjänä on tärkeää. Täydentämällä pitkää puistoakselia tarkoin harkituilla korkeatasoisilla puistotaiteen ratkaisuilla, voidaan kujapuiden katveeseen luoda puitteet viihtymiselle ja nykyistä aktiivisemmalle käytölle.

Kulttuurihistorialliset arvot

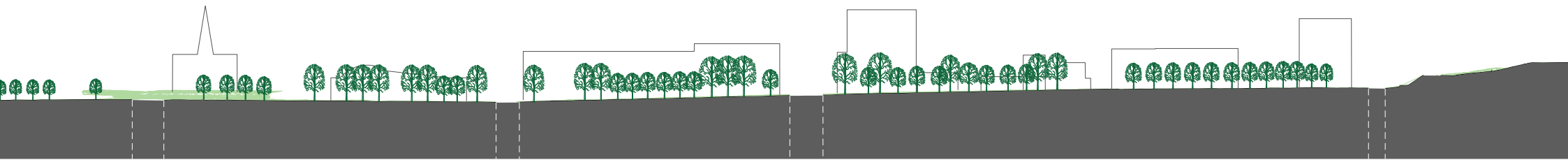
Hämeenpuisto on valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö (RKY). Puisto hahmoteltiin ensimmäisen kerran C. L. Engelin asemakaavassa 1830. Hämeenpuisto on myös pisin yhtenäinen puistoakseli Pohjoismaissa ja leveydeltään verrattavissa Euroopan suurkaupunkien puistokatuihin. Engelin kotikaupungin paraatikatu Unter den Linden on saman levyinen kuin Hämeenpuisto ja noin 100 m lyhyempi. Hämeenpuistoa reunustavat eri vuosikymmeninä rakennetut merkittävät julkiset rakennukset. Kulttuurihistoriallista arvoa lisäävät puistoon eri vuosikymmeninä sijoitetut tunnettujen taiteilijoiden julkiset veistokset. Hämeenpuistolla on myös kaupunkilaisten muistoissa tärkeä sija, mikä lujittaa sen merkitystä ja arvoa. Hämeenpuiston ensimmäisten puiden istuttamisesta on kulunut noin 140 vuotta ja niistä on vielä jäljellä lukuisa määrä puiston kes-

kivaiheilla. Puuston uusiminen suoritettiin vaiheittain vuosien 1990 ja 2006 välisenä aikana ja työtä edelsi historiaselvitys ja vanhojen puiden kartoitus.

Kaupunkikuvalliset arvot ja ominaispiirteet

Hämeenpuisto luo Tampereelle selvän morfologisen identiteetin, se on monumentaalisen suora yhteys kahden kaupungille tärkeän puiston Eteläpuiston ja Näsipuiston välillä ja muodostaa kahta suurta järveä yhdistävän pitkän vihreän akselin. Tässä mielessä Hämeenpuisto on ainutlaatuinen. Hämeenpuiston puistoakseli on lisäksi topografialtaan vaihteleva: korkeusero Eteläpuiston ja Näsijärvenkadun välillä on 15 metriä, mikä tarjoaa erilaisia perspektiivinäkymiä puistoakselin varrella. Tämä on piirre, jota puistossa voisi hyödyntää enemmänkin.

Hämeenpuiston kaupunkikuvalliseen ilmeeseen kuuluvat olennaisena osana sitä reunustavien rakennusten yhtenäinen rivi. Maailman kuuluisat esplanadit ja puistokadut tunnetaan yleensä paitsi mittasuhteista ja kaupunkikulttuurista niiden varsilla, ennen muuta visuaalisista päätteistään. Unter Den Linden tunnetaan Brandenburger Torista. Katuakselin vastakkaisen päätteen rakennusta, DDR:n aikana purettua kuninkaanlinnaa ei enää ole, mutta kaupunki haaveilee sen rekonstruomisesta. Champs Élysées tunnistetaan riemukaa-



HÄMEENKATU

PUUTARHAKATU

SATAKUNNANKATU

(PUUVILLATEHTAANKATU)

NÄSIJÄRVENKATU

NÄSINPUISTO

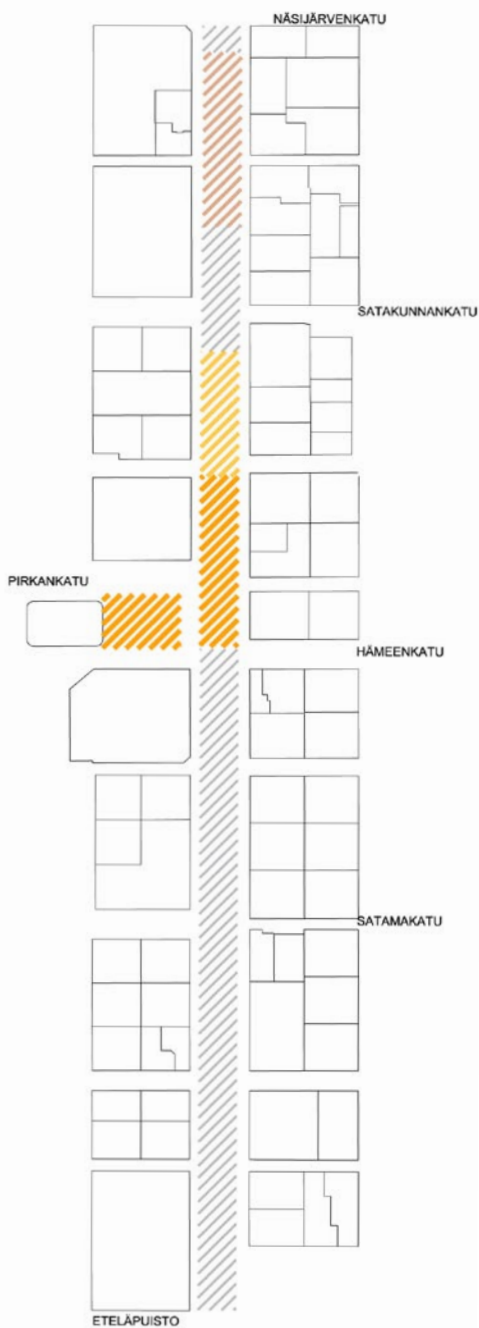
resta. Tukholman Karlavägeniä ei tunnistanut ilman kaupunkikuvallisesti vahvaa ja muodoltaan selkeää Karlaplanin kehää ja sen keskellä olevaa suurta suihkuallasta.

Hämeenpuiston eteläosasta näkyi alkuvuosina vielä Pyhäjärven kapeaa selkää Hatanpään ja kaupungin välissä. Maaston korkeustoista johtuen avoin näkymä ei liene ollut maisemallisesti erityisen vaikuttava. Petterssonin kaavassa ollut muotopuutarha rakentui Karstenin ja Vaaramäen suunnittelemana kaarevine soittolavoineen ja sitä ympäröivä puisto kruunaamaan puistoakselin päätettä ja viimeisenä Osuustoimintamuistomerkki. Pohjoisen päätteen muodostaa edelleen Näsinpuiston kallio ja sen juurelle rakennettu Tirkkosen monumentaalinen suihkulähde.





Ilman kaupunkikuvallista päätettä puistokatujen identiteetti jää heikoksi. Näin on käynyt Hämeenpuiston eteläpäässä, jossa liikenne on katkaissut toiminnallisen yhteyden Eteläpuistoon. Mutta ongelmana täällä on myös Eteläpuisto nykyasussaan. Sitä rajaa järvinäkymää peittävä puiden kaari. Tämä koivukaari on puistotaiteellisesti onnistunut pääte puistokadulle, mutta nykyään sen rajaamaa tilaa hallitsevat liikennemelu sekä ränsistyneen oloiset sembramännyt. Wäinö Aaltosen muistomerkki ei myöskään ole luonteeltaan puhutteleva tai kutsuva. Toisaalta mahdollisten järvinäkymien avaamisessa on huomioitava, että vastaranta Hatanpäällä on suhteellisen lähellä, eivätkä

Ilmakuva vuodelta 1933, Veljekset Karhumäki / VKA





HÄMEENPUISTON ARVOT

-  Puiston arvostetuin osa
-  Melko viihtyisä osa puistoa
-  Viihtyisyytensä menettämässä oleva osa puistoa, liikenteen tai nykyisen ilmeensä vuoksi, korjattavissa
-  virikkeetön osa puistoa, parannettavissa

Valokuvat alla:
Tukholman Karlavägen, jonka lehmukset on leikattu perspektiiviä korostavan taivasnäkyvän vaalimiseksi. Runsaat sipulikasvit lisäävät viihtyisyyttä. A. Estassy-Lovén

Unter Den Linden Berliinissä.
Puurivien välisen tilan leveys on 15 m.



suuret sairaalarakennukset ole kaupunkikuvallisesti tavoiteltava pääte Hämeenpuiston perspektiiville. Jatkosuunnittelulta vaaditaan kokonaisvaltaista kaupunkikuvallista ja maisemallista harkintaa.

Virkistys- ja oleskeluarvot

Ilmakuvan tarjoama mielikuva kaupungin identiteettiä luovasta esplanadista ei nykytilassaan vastaa kävelijän kohtaamaa todellisuutta puistossa. Hallitseva ajoneuvoliikenne, puistoakselin eräiden jaksosten virikkeettömyys, paikoin jopa auto olemus ovat Hämeenpuistosta mainittuja kielteisiä ominaisuuksia ”Eteläpää on täysin kuollutta sentua” on yksi puiston ulkoista ilmettä kuvaava kommentti Tampereen kaupungin teettämässä internet-kyselyssä. Samassa vastauskoelmassa on myös päinvastaisia arvioita: ”ympäristö on tunnelmallinen”, ”kaunis puisto”. Silloin viitataan lähinnä puiston keskiosaan ja liittymiseen Pyynikin kirkkopuistoon, jota yleisesti arvostettiin sekä ulkoiselta ilmeeltään että ilmapiiriltään viihtyisäksi. Vastaajat arvoselivät kommentteissaan myös ympäröivien rakennuksien julkisivuja.

Kysyttäessä ympäristön tarjoamia toimintamahdollisuuksia lähes kaikissa negatiivisissa kommentteissa puistoa luonnehdittiin hienoksi alueeksi, jonka mahdollisuuksia ei ole hyödynnetty ”yhtenäinen suuri puistoalue, jota ei ole hyödynnetty mitenkään”.

Puiston virkistysarvoon vaikuttaa sen läheisyys asunnosta, sen monipuolisuus ja esteettiset ominaisuudet sekä yhteydet laajempiin viheralueisiin. Hämeenpuisto täyttää kriteerin lähipuistosta hyvin suurelle asukasmäärälle, vaikka se ei tarjoakaan toiminnallisia mahdollisuuksia leikkiin ja peliin. Se liittyy keskustan kevyen liikenteen reitit laajempaan viheralueverkostoon ja on yksi pääreiteistä kaupungin pyöräilyverkkokartassa. Jatkosuunnittelun haasteena on kuinka yhdistää pyöräilyverkon kehittäminen Hämeenpuiston oleskeluarvojen monipuolistamiseen.

KEHITTÄMISTARVE
Suora kulkuyhteys ja selkeä visuaalinen yhteys Hämeenpuiston ja Eteläpuiston välille. Liikenteen häiritsevyyden minimoiminen. Uusi kaupunkikuvallinen ja luonteeltaan julkinen pääte Hämeenpuistolle

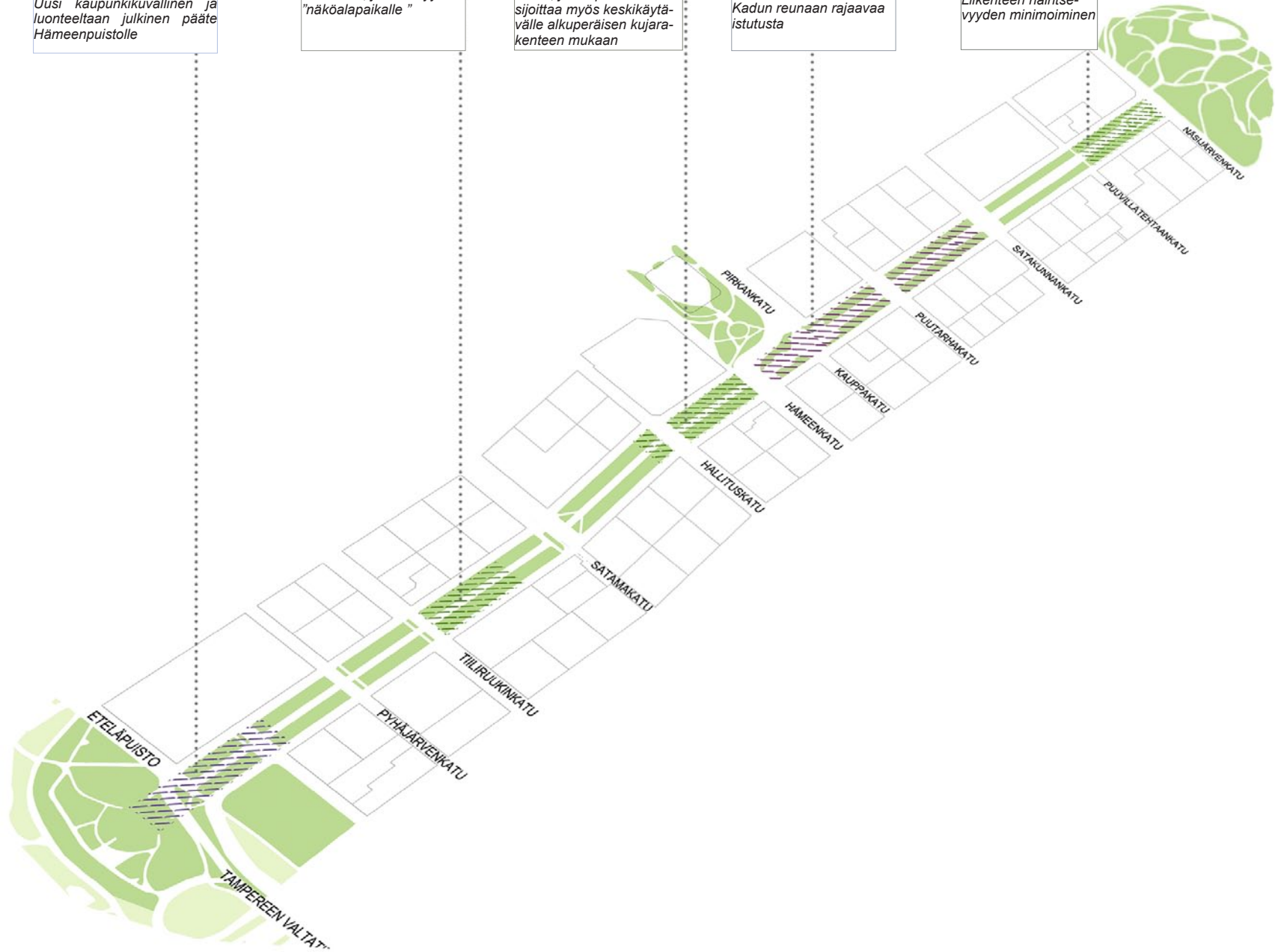
KEHITTÄMISTARVE
Puistoakselin jakso, joka sopii taiteen ja jäsentävän istutuksen tilaksi. Pitkän akselin kohta laaksossa, joka näkyy "näköalapaikalle"

KEHITTÄMISTARVE
Luonteeltaan näköalapaikka, hyödynnettävissä ja kehitettävissä oleskelupaikaksi istutuksien ja taiteen keinoin
Jakso, jossa puita voidaan sijoittaa myös keskikäytävälle alkuperäisen kujarakenteen mukaan

KEHITTÄMISTARVE
Hämeenpuiston toiminnallinen ydinalue jatkossakin. Visuaalinen yhteys ja tyyllinen yhteensopivuus Pyynikin kirkkopuiston kanssa tavoiteltavaa. Kadun reunaan rajaavaa istutusta

KEHITTÄMISTARVE
Näkymäakselin päätettä kunnioittava ja paikan oleskelumahdollisuuksia parantava uudistus. Liikenteen häiritsevyyden minimoiminen

HÄMEENPUISTON KEHITTÄMISTARPEET



LÄHTEET

Arkistot

Tampereen kaupunginarkisto

- vanhat kartat ja suunnitelmat

VKA Vapriikin kuva-arkisto

Tampereen puistotoimen arkisto

MV Museoviraston kuvakokoelmat

Kirjallisuus

Dunér, Katarina & Dunér Sven. Den gyllene trädgården. Trädgårdskonstens idé- och kulturhistoria från Adam till Örtagård. Prisma, Värnamo 2001.

Hirvikallio, Seija. Hämeenpuisto. Tampereen Esplanadi. Tampere-Seuran 126. julkaisu. Tampereen Espenaati, Tampere 2012.

Landesdenkmalart Berlin. Gartenkunst Berlin. Schelzky und Jeep, Berlin 1999.

Lilius, Henrik. Esplanadi 1800-luvulla. Esplanaden på 188-talet. The Esplanade during the 19th century. Anders Nyborg A/S, Denmark 1984.

Meyer, Franz H. Bäume in der Stadt. Sarjasta Ulmer-Fachbuch, Landschafts- und Grünplanung. Ulmer, Stuttgart 1978.

Piispala, Eija. Vaasan hovioikeus ja sen puistokatu. Teoksessa Frondelius, Satu (toim.) Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto ry julkaisu nro 17 & Puutarhataiteen seura ry julkaisu nro 1, Helsinki 2001.

Piispala, Eija, 2002, Vanhan Vaasan puutarhojen ja puistojen historiaa. Alueelliset ympäristöjulkaisut 281. Länsi-Suomen ympäristökeskus.

Schalin, Mona. Esplanadi – pysyvä ja muuttuva. Teoksessa Frondelius, Satu (toim.) Hortus Fennicus. Suomen puutarhataide. Viherympäristöliitto ry julkaisu nro 17 & Puutarhataiteen seura ry julkaisu nro 1, 168-175. Helsinki 2001.

Sinisalo, Antero, toim. Häyrynen, Maunu. Puutarhataiteen historian perusteet. Luennot 1966-1986. Viherympäristöliitto 1997.

Suikkari, Risto. Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa. Historiasta nykypäivään. Lisensiaatintyö. Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto, 2007.

Painamattomat lähteet

Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen, 2013. TAKLI. Tampereen keskustan liikenneverkkosuunnitelma.

Tampereen kaupunki, Kaupunkikehitysryhmä. Viiden tähden keskusta. Tampereen keskustan kehittämisohjelma, Keskustahanke. Tampereen kaupunginhallituksen hyväksymä 6.5.2013.

Tampereen kaupunki, Kaupunkiympäristön kehittäminen, EHYT, Yhdyskuntarakenteen eheyttäminen Tampereella, Maankäytön suunnittelu 2011.

Tampereen kaupunki, Valoviikot 2015, ehdotussuunnittelu 21.2.2013

Internet-lähteet

Hämeenpuiston Ystävät <http://hameenpuistonystavat.fi/> Sivulla käynti 31.12.2013

Salminen, Satu-Ilona. Tampereen kaupungin satavuotisjuhlat 1.10.1879. Koskesta voimaa –verkkojulkaisussa. <http://www15.uta.fi/koskivoimaa/valta/1870-00/satavuotisjuhla.htm> sivulla käynti 31.12.2013

*Viereinen sivu:
Hämeenpuiston ja Kauppakadun risteys ja taaempänä
Aleksanterin kirkko. Valokuva vuodelta 1902 Ida Nyman
/ VKA*



*J. fors 1902.
N:o 11. J. Nyman*